По говора въ с. Чешнегиръ Нова-Махала (Станимашко).

Отъ

Сребрю п. Георгиевъ.

Прѣзъ миналото столѣтие, когато въ славянската филология се рѣшаваше въпросътъ за родината на Кирило-Методиевия езикъ а у насъ се водѣха живи прѣпирни за книжовенъ български езикъ, бѣха посѣти и първитѣ сѣмена на едно бѫдеще диялектоложко изучване на българскитѣ области. Въ периодични издания и въ отдѣлни сборници взеха да се печататъ редъ езикови материяли, а не липсваха и кратки разправки върху отдѣлни говори или говорни групи.[1]) Въ послѣдно врѣме вече нашитѣ учители по славянска филология, професоритѣ Л. Милетичъ и Б. Цоневъ, се опитаха да поставятъ по-здрави основи на една българска диялектология. Въ случая имамъ прѣдъ видъ трудоветѣ Das Ostbulgarische (издание на виенската академия на наукитѣ), Уводъ въ историята на българския езикъ (Мсб. XVIII) и Къмъ историята на българския езикъ (Мсб. XIX). Естествено е, че поради липса на езикови материяли отъ всички краища, тия трудове не изчерпватъ изцѣло българската диялектна область, но главнитѣ говори, поне въ източната говорна область,[2]) по едни или други признаци сѫ вече опрѣдѣлени и могатъ постепенно да се попълватъ. Това трѣбва да се направи най-вече за ония говори, които днесъ за днесъ владѣятъ въ такива мѣста на нашето отечество, гдѣто вслѣдствие на историчната сѫдба на народа ни сѫ станали голѣми етнографични промѣни. Въ източнобългарската диялектна область такива говори

---

[1]) Прѣгледъ на обнародванитѣ материяли и изслѣдвания по българската диялектология направи М. Маждракова (Вж. Извѣстия на семинара по слав. филология при университета въ София за 1904—1905 г., стр. 141—172).

[2]) Българската говорна область, както е извѣстно, се дѣли по произноса на ѣ на двѣ части: източна и западна.

между друго срѣщаме въ равнината на р. Марица, по-опрѣдѣлено — по Пазарджишко, Пловдивско и Чирпанско. Равнината на Марица, начевайки още отъ втората половина на срѣднитѣ вѣкове та дори до освобождението ни отъ турцитѣ, е била театъръ на голѣми промѣни въ населението. Поради войнитѣ между българи и гърци, сѣверната часть на тая равнина по Пазарджишко, Пловдивско и Чирпанско е прѣдставяла отъ себе си слабо заселена пустиня. По-късно турското завоевание е разширило тая пустиня, като е прокудило българското население въ планинитѣ и я колонизирало съ турци. Турски прѣселенци бърже изпълнили не само тая, но и другитѣ полупразни равнини на Тракия още къдѣ края на 14-то столѣтие. Византиецътъ Халкокондилъ съобщава, че „Пловдивската земя“ и „Старо-Загорската равнина“ били колонизирани още въ врѣме на Султанъ Муратъ I (1362—1389), а областьта между Пловдивъ и Стара-Планина наскоро слѣдъ това, въ врѣме на Баязида I (1389—1402). Отъ тогава насамъ до началото на 19 столѣтие турцитѣ съставяли найсилния елементъ между населението по цѣлия прѣдѣлъ на р. Марица, особно по долинитѣ. Слѣдитѣ отъ това всждѣ още ясно се виждатъ. Имената на села, полета, потоци, гори, пасбища, хълмове и пр. сж повечето турски. Български и гръцки имена се срѣщатъ наистина въ равнината, напр. около Пловдивъ, но само тукъ-тамѣ. Прѣдимно българска номенклатура на мѣстата намираме едва при политѣ на планинскитѣ вериги, при Срѣдня-Гора и Родопитѣ. За численото надмощие на турския елементъ по тия мѣста въ неотдавнашни врѣмена се намира и едно изрично писменно доказателство, а именно онова на мѣстния писатель попъ Константинъ въ печатаното му на гръцки въ 1819 г. описание на пловдивската епархия. Обаче османското население полека-лека пакъ отстжпило мѣсто на старитѣ туземци. Бавно, но сигурно българскиятъ елементъ, вече разграниченъ въ двѣ нарѣчия, — рупско и балканско, — наново заема старитѣ си мѣста въ равнината. Турското население, обрѣменено отъ военната служба, неподкрѣпяно отъ нови пришелци и засегнато отъ реформитѣ (1822 и 1839 г.), съ които османското правителство искало да освѣжи и укрѣпи силата си, постепенно намалява, губи старитѣ си привилегии, а при това нравствено пада и осиромашава. Напротивъ българското население се усилва чрѣзъ

непрѣкжснато прииждане отъ ближнитѣ припланински и планински мѣстности — отъ Балкана, Срѣдня-Гора и Родопитѣ.[1]) Така е станало, че въ новата колонизация по Пазарджишко, Пловдивско и Чирпанско сж взели участие и се смѣсили българи отъ рупскитѣ и балкански говори, та се образувало едно смѣсено нарѣчие, гдѣ повече, гдѣ по-малко рупско или балканско и изпъстрено съ турски езикови елементи.

Въ диялектоложкото си съчинение Das Ostbulgarische проф. Милетичъ се спира само отчасть върху това смѣсено нарѣчие, а именно, когато говори за съсѣднитѣ нарѣчия — балканското Ловечъ-Троянъ-Габровско и рупскитѣ.[2]) „Общо взето, казва той, на сѣверъ отъ Марица въ Тракийската равнина се говори нарѣчие, което е най-тѣсно свързано съ балканскитѣ нарѣчия, особно съ ония по южнитѣ склонове на Балкана, а именно по Калоферско, Карловско и Старо-Загорско. По-основни изслѣдвания, особно въ околноститѣ на Брѣзово, а и на Стара-Загора и Чирпанъ биха хвърлили, може би, ясна свѣтлина върху сегашното състояние на нарѣчията въ тая околность“.[3])

Потрѣбно е инди да се изтъкнатъ покрай познати вече източнобългарски бѣлѣзи по възможность повече отлики на говори по отдѣлни села и групи села отъ тая область, за да се види, какви говорни елементи излизатъ на лице. Споредъ това тия говори или ще съставятъ отдѣленъ диялектъ, или едни отъ тѣхъ ще отнесемъ къмъ рупската, а други къмъ балканската диялектна група, както наистина вече броимъ добрѣ изученото павликянско нарѣчие къмъ първата, защото най-характернитѣ му свойщини го свързватъ въ една цѣлость съ нея.[4])

Ето защо, воденъ отъ мисъль да поднеса нѣщо прѣдъ българската диялектология и да покажа, че смѣсеното нарѣчие, за което ми е дума, не се ограничава съ р. Марица, а владѣе отчасть и южно отъ нея, а именно въ областьта на Стани-

---

[1]) Вж. у К. Иречекъ: Етнограф. промѣнения въ България отъ основанието на княжеството (Мсб. V, стр. 501 и т. н.); Княж. България (бълг. прѣв., часть I, стр. 57—59); часть II, стр. 140, 144—145, 147—148).

[2]) Сравни Das Ostbulg., стр. 178 (1), 208 (3), 209 (5, 6).

[3]) Ср. Das Ostbulg., стр. 209 (6).

[4]) Вж. у Л. Милетичъ: Книжнината и езикътъ на банатскитѣ българи, (Мсб. XVI—XVII, стр. 406, 409, 413, 414, 417); Нашитѣ павликяни (Мсб. XIX, стр. 5, 49, 229); Фонетични особности на помашкитѣ говори въ Чепинско (Псп., кн. 66, свез. 3—4, стр. 199).

машка околия (по-рано Кònушка), азъ ще опиша добрѣ познатия ми роденъ говоръ въ с. Чешнегйръ Нова-Махала. Съ малки отклонки тоя говоръ владѣе по цѣлата полска часть на Станимашка околия, а отчасть и въ самитѣ Родопи.[1])

* * *

Прѣди всичко ще кажа нѣколко думи за историята на селото и населението му. Чешнегиръ Нова-Махала (казва се още Ново-Село, Нова-Махала = Нòу-сѐлу, Нòва̥-ма̥алà), както се види отъ името му, не е много старо село. Името му води началото си отъ ближното половинъ часъ на западъ село Садово, което прѣди освобождението се наричало Чешнегиръ (Чешнегирово), и което, слѣдъ като основали земедѣлското училище тамъ, било прѣименувано Садово. И днесъ още мнозина нашенци па и околни съсѣди, особито по-ститѣ хора, наричать Садово и селянитѣ му съ старитѣ имена: Чишнигйруў, чишнигйрци. Въ по-старо врѣме нашето село е извѣстно съ двѣ имена: Чешнегйр Ени

---

[1]) Говоренъ материялъ отъ казаната область има събранъ и записанъ твърдѣ малко, а именно записани сѫ всичко на всичко: отъ с. Чешнегиръ Нова-Махала 10 обредни пѣсни (вж. Сборникъ отъ народни умотворения, обичаи и др., нарежда Ат. Т. Илиевъ, първи отдѣлъ, Народни пѣсня, книга I, стр. 75—85, №№ 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62); отъ с. Садово — 3 хороводни пѣсни (вж. К. А. Шапкаревъ, Сборникъ отъ български народни умотворения, часть II, кн. IX, стр. 555 — Хороводни пѣсни отъ с. Садово, №№ 1307, 1308, 1309); отъ с. Кочачово — 1 жътварска пѣсень (вж. Мсб. IX, Пѣсни изъ обществения животъ, стр. 69, № 5); отъ с. Козаново — 2 пѣсни изъ челядния животъ (вж. Мсб. IX, Пѣсни изъ челядния животъ, стр. 54, №№ 3, 4); отъ с. Избѣглий — 2 пѣсни изъ челядния животъ (вж. Мсб. IX, Пѣсни изъ челядния животъ, стр. 56, №№ 9, 10); отъ с. Карареизово — 13 игри и залъгалки (вж. Мсб. V, Дѣтински игря и залъгалки, стр. 209—210, №№ 1—13), 6 пѣсни изъ челядния животъ (вж. Мсб. IX, Пѣсни изъ челядния животъ, стр. 53 и нт., №№ 1, 2, 5, 6, 7, 8), 7 пѣсни изъ обществения животъ (вж. Мсб. IX, Пѣсни изъ обществения животъ, стр. 68 и нт., №№ 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8) и 5 баяния (вж. Мсб. XIII, Баяния, врачувания и лѣкувания, стр. 152—153, №№ 1—5).

Трѣбва да забѣлѣжа, че тоя материялъ не е записанъ съвсѣмъ правилно. Редукцията на гласнитѣ *а*, *е*, *о*, така обикновена въ разговорната рѣчь, е отбѣлѣзана по-редовно само въ цитуванитѣ отъ Илиевия сборникъ пѣсни, а въ всички останали е отбѣлѣзана само тукъ-тамѣ редукция на *е* и *о*. Причината ще е, вѣрвамъ, тая, че въ пѣснитѣ, най-вече въ хороводнитѣ, не винаги се забѣлѣзва редовна редукция. Покрай казаното за редукцията ще забѣлѣжа още, че въ цитуванитѣ отъ Илиевия сборникъ пѣсни личатъ грѣшки, като: пляшки (№ 54, ст. 34) вм. плѐшки, клятвѫ, мòе (№ 56, ст. 9 18 и 19) вм. клѐтва, мòiу (№ 56, ст. 18) пѐснѐ си пей (№ 57, ст. 5) вм. пάснḁ си пâi, жѐлти (№ 59, ст. 7) вм. жълти, гурѫ̀ (№ 62, ст. 3 и 5) вм. гурà, ипчум (№ 62, ст. 11) вм. òвчум, блязну (№ 62, ст. 12) брάзну, няштум (№ 57, ст. 8 и 11) вм. нйштум. (Забѣл. нйштум дърву = каваково дърво, кавàкъ), кривушѐпци (№ 54, ст. 3 и 9) вм. кривушàпци.

Махлѐ и Мюслѝм Амѐдаӑ. И двѣтѣ имена еднакво издаватъ, какъ се е турило начало на това село, какъ се е то заселило. Разправятъ стари хора, че на мѣстото на днешното Садовско земедѣлско училище въ турско врѣме имало голѣмъ турски чифликъ. Работницитѣ (аргатата) въ тоя чифликъ, хора навѣрно отъ близки села, били принудени, за да бѫдатъ види се близо до чифлика, да си направятъ нѣщо като колиби за живѣене половинъ часъ източно отъ чифлика на мѣстото на днешното село Чешнегиръ Нова-Махала. Така се турило начало на една нова махала, отдѣлна отъ чифлика, който навѣрно вече ще да е образувалъ отъ себе отдѣлно село съ име Чешнегѝрово.

Все въ сѫщото врѣме ще да сѫ се образували и околнитѣ села, които носятъ все турски имена, а познато е, че самитѣ турци сѫ населявали при износни условия тия мѣста съ християни-земедѣлци, които бърже прииждали отъ планинитѣ.[1])

Поменатиятъ чифликъ билъ държавно турско владѣние. Отъ имената на чифликчиитѣ се помнятъ само двѣ, а именно на послѣднитѣ чифликчии. Помни се Енѝз-ефѐнди, който съ врѣме изпадналъ, заборчлялъ та турското правителство му отнело чифлика, доколкото билъ уцѣлѣлъ, защото голѣма часть ниви Ениз-ефенди билъ вече продалъ на турци и християни-богаташи (най-вече гърци) отъ Пловдивъ. Чифлика приелъ Шабàн-ефѐнди, човѣкъ добродушенъ и приятелъ на християнското население. Когато башибозушкитѣ пълчища въ послѣднитѣ размирни врѣмена нападали околнитѣ села, населението имъ намирало закрила и убѣжище въ неговия чифликъ. Навѣрно въ врѣме на Ениз-ефенди ще се е образувалъ покрай държавния чифликъ и единъ частенъ на Смайл-ефенди, човѣкъ зълъ, който завиждалъ на доброто име и състояние Шабан-ефенди-ево та при единъ случай го отровилъ. Съ освобождението ни обаче държавниятъ чифликъ на Шабàн-ефенди, вече ограниченъ само въ садовското землище, става владѣние на автономното тракийско правителство, което основава тамъ земедѣлското училище, а частния чифликъ Смаил-ефенди-евъ билъ разпроданенъ на селянитѣ.

Кой ще е билъ основател и първъ владѣтель на държавния турски чифликъ, не се помни, но сигурно ще да е

[1]) Вж. у Иречека, Етнограф. промѣн. Мсб. V, стр. 503.

билъ нѣкой „Мирѝ ливà“ Ахмѐдай. На тая мисъль ме навеждатъ слѣднитѣ съображения. Общинскитѣ печати (за евелѝ-мухтàр — кметъ и исанѝ-мухтàр — помощ. кметъ) на с. Чешнегѝръ Нова-Махала до освобождението ни носятъ турски надписъ Мюслѝм Ахмѐдай, съ което име е било извѣстно селото въ цариградската царска архива, а въ така нареченитѣ тапѝи (тапỳ — крѣпостенъ актъ, владало) землището на селото се именува по-често мюслѝм-топрàа покрай рѣдкото Чешнегир-Енѝ-Махлé-топрàа. Инакъ селото се наричало обикновено Чешнегир-Енѝ-Махлѐ и Карпỳз-Енѝ-Махлѐ. Вече въ врѣме на автономията, както показватъ общинскитѣ печати (пакъ два — за кметъ и помощ. кметъ), взело връхъ названието Чешнегѝр Нова-Махала (Ново-Село, Нова-Махала). Като веземемъ въ внимание едно отъ значенията на арабската дума мюслѝм,[1]) която срѣщаме въ названията мюслѝм ахмѐдай и мюслѝм топрàа, а сѫщо и стария държавенъ законъ въ Турция, споредъ който разни сановници отъ старата османска администрация сѫ своили цѣли страни,[2]) не можемъ да не заключимъ, че Ахмедай е основатель и първи владѣтель на казания чифликъ, сталалъ по-кѫсно държавенъ, и че земитѣ му се простирали далечъ извънъ границитѣ на сегашното садовско землище (топрàкъ).

Спрѣхъ се на тоя чифлишки въпросъ, защото, както се вижда отъ казаното, той има връзка съ имената и населението не само на нашето, но и на околнитѣ села. Като знаемъ това и веземемъ прѣдъ видъ мѣстоположението, бихме заключили, че тия мѣста по Станимашка околия сѫ били заселени отъ хора изъ съсѣдната рупчоска областъ, обаче едно малко вникване въ говора и народнитѣ пѣсни открива население

---

[1]) Вж. Dictionnaire Turc-Français, par A. C. Barbier de Meynard. Томъ II: стр. 761 — muslìm: 1-o musulman . . . 2-o sous-gouverneur, chef d'un liva de minime importance.

стр. 706 — livà: 1-o étendard, drapeau. Dans les premières années de la manarchie ottomane, le liva était un petit gouvernement confié à l'autorité d'un miri liva soumis à la juridiction du Beylerbey. A la fin du XVI-e siècle, le liva devint une des subdivisions de l'eyalet. Après l'introduction des réformes (tanzimat) il fut remplacé momentanément par la dénomination de sandjaq, qui a le même sens (drapeau), puis retabli, au nombre de 126 liva pour les 36 eyalet de l'empire . . . Le titre de miri liva se donne également, dans l'armée de terre, au général de brigade et dans la marine au colonel d'un régiment d'infanterie.

стр. 806 — miri: appartenant au domaine de l'Etat, au trésor pubbic.

[2]) Сравни у Иречека, Етногр. промѣн., (Мсб. V, стр. 502.)

източно-рупско, силно повлияно съ черти отъ говора на балканското население. Ето защо, описвайки нашия говоръ, винаги ще имамъ прѣдъ видъ ония нарѣчия и говори, отъ които той прѣко или косвено е засегнатъ.

Ще разгледамъ фонетичнитѣ и морфологични особности на говора.

Звукове.

Главната фонетична особность, която характеризува нашия говоръ и го свързва едновр̀ѣменно съ рупскитѣ и съ балканскитѣ говори, е произносътъ на старобългарския звукъ ѣ като *'а, 'ă* и *и*. Този произносъ зависи отъ ударението и качеството на звуковетѣ и сричкитѣ, които слѣдватъ ѣ. Тамъ гдѣто ѣ е ударено, ако се намира прѣдъ твърди срички и съгласни, произнася се като палатално афектувано *а* ('а), ако ли се намира прѣдъ меки срички и съгласни, гласи като палатално афектувано *ă* (*'ă*), а не е ли ударено, и прѣдъ твърди и прѣдъ меки срички гласи като чисто *и*. И наистина тия замѣстници на старобългарския звукъ ѣ свързватъ нашия говоръ и съ рупскитѣ и съ балканскитѣ говори, защото докато *'а* и *'ă* за ѣ сж свойствени на рупскитѣ говори, *'а* и *и* (макаръ и ограничено) за ѣ сж присжщи на балканскитѣ.[1]) И ако говорътъ не бѣше смѣсенъ, щомъ като въ удареннитѣ срички за ѣ срѣщаме *'а* и *'ḁ̆*, въ неудареннитѣ по силата на редукцията, която е твърдѣ обикновена въ говора, бихме очаквали *'ạ̥* респ. *'ъ* срѣщу *'а* и *'ạ̥* респ. *'ę* срѣщу *'ă*, а не *и*. Да видимъ сега, отъ кждѣ е дошло това *и* за неударено ѣ, кой отъ балканскитѣ говори непосрѣдно е влиялъ върху нашия. Естествено е, че въ случая сж дѣйствували най-близкитѣ говори, защото докато въ тѣхъ срѣщаме *и* за неударено ѣ не само прѣдъ меки срички, но и прѣдъ твърди, въ по-далечнитѣ такова *и* срѣщаме само прѣдъ меки срички. Като вземемъ прѣдъ видъ, че нашиятъ говоръ, както ще се види и отъ другитѣ му бѣлѣзи, иде отъ область, гдѣто елементи отъ източно-рупското и отъ сливенското балканско нарѣчие сж

Ср.: [1]) Das Ostbulg., стр. 221 (7,1), стр. 224(11), стр. 199(2), стр. 184—185(3); Сливенскиятъ говоръ (П. Панайотовъ, Мсб. XVIII), стр. 509 (а, 1, 3); Говорътъ въ Конопчии (П. К. Гжбювъ, Псп., кн. 18), стр. 396(2); Диалектни студии, стр. 75 (Б. Цоневъ, Мсб. XX), за източно-българския вокализъмъ (Б. Цоневъ, Мсб. III), стр. 296—298.

били въ непосрѣденъ дòпиръ, не можемъ да не допустнемъ, че това *и* за неударено ѣ ще се е развило подъ прѣкото влияние на сливенското балканско нарѣчие и че сетнѣ взело връхъ надъ звукъ ʹę, който сѫщо се срѣща вмѣсто неударено ѣ, но много рѣдко и не въ зависимость отъ ударението, както въ Сливенско и Чирпанско.

Покрай казаното за ѣ трѣбва да отбѣлѣжа още, че слѣдъ съгласна *ц* неговъ редовенъ замѣстникъ е звукъ *а* въ ударени срички resp. ą въ неударени, което явление е общо на говоритѣ по Пазарджишко и Пловдивско, а се обяснява съ това, че съгласната *ц* твърдѣ рано почнала да отвърдява и да влияе лабиализуеще на ятовото *ä*.[1]) Сѫщо трѣбва да спомена, че въ нѣколко думи, които по-долу изброявамъ, ятовото *ä* е прѣгласено въ *е*.

Примѣри.[2])

Ударено ѣ прѣдъ твърди срички resp. съгласни.

Иднà ми мèчką кęрвàną ząпрʹàлą; іа съмъząлʹубʹęл, Дуìнąвску бʹàлу мумѝчи; тą си думà дуàдąм, кугà си слѣнци изгрʹàвą; нèгу тỳрʹти в грàдą гулʹàмą; сѝчки стурѝли вàрą и клèтвą; нимòі сą бʹàлу примʹàнувąі; и си Стуѝан излʹàнą; тą ѝскąрąі баш примʹàнą; дą уткрàдни бʹàлą Гàнką; дą гу бѝиа з бʹàлу лѝци; дą гу стрʹàлą с цѣрни òчи; сти Никòлą кòрąп дʹàлą; іа жä стàнą мрʹàнą рѝбą; нʹàмą ли тỳką Стуѝану ząтòрʹęн? и кąту видʹà Пàвлʹу дʹулʹгʹàрчи; іа ки влʹàнą дą гу ѝскąрą; и тʹа влʹàлą дą гу ѝскąрą; тą нąбрà кʹѝткʹи сʹàкąкви; тʹа сидʹàлą; Стуѝан си гу дрʹàмką привàли; тą му пʹàснą, іòлąм, ząпиѝалą; оі ти, другàри, вàрнą дружѝнą! извąртʹàл тупỳзą; сỳчити вѣжи ут пʹàсąк! бʹàгąі дą бʹàгąми! имą ли мʹàсту зą нàзи? мòи дʹàцą, тʹòи внỳци; мумчèту слʹàвą‿ỳт кòнʹą; излʹàнąли три кубѝли; с кулʹàнʹту ѝ рąсчèпʹęл устàтą; тʹа си нąлʹàлą удà; дą лʹàгą; кąту спʹàл кąртàлкąтą му прàілą сʹàнką;

---

[1]) Прѣходътъ на ѣ въ *а* слѣдъ *ц* и *з* е твърдѣ обикновено фонетично явление въ западнитѣ български говори и е обяснено въ статията на проф. Милетичъ „Интересенъ срѣднобългарски паметникъ“ (Псп., кн. 66, св. 1—2, стр. 98).

[2]) Почти всички примѣри, що навеждамъ тукъ и по-нататъкъ въ работата си, извлѣкохъ отъ пѣсни, приказки и разговори, що съмъ си записалъ самъ.

нугàта̥ му уздрàвàла̥; д́àдо, што‿ўрèш нèска̥? изл́à-на̥іми на̥ плѝча̥; чи іà кату̥ вл́àна̥; та̥ са̥ гу б́àда̥ бидѝли; Русàнка̥ млàда̥ ниваста̥; ни за̥гл́àва̥і гòри-дòли.

Ударено ѣ прѣдъ меки срички гевр. съгласни.

Да̥ ми м́àсиш б́àли кулàци; да̥ утс́àіш чинѝца; да̥ ўбàниш мѣшку си д́àти (въ разговорна рѣчь: дитè, іте); Гўргул′ на̥ ќòшки сид́àши, мѣшку си д́àти дарџàши; нѝкуі са̥ ни дус́àти; тӣ сид́àли; тӣ са̥ ва̥спр́àли; ва̥р́àли што са̥ ва̥р́àли; женску ви б́àши ва̥івòда̥; из-д́àби гу; ф съвута̥ рàну сришту нид́àл́а̥; па зèми н́àӑ б́àли ба̥къри! іа да̥ изл́àним спрути Стуѩан, млàда̥ ва̥івòда! кък са̥ с тèби ра̥зд́àлиіми? дудé питлѝти да̥ п́àіа̥т; иднàта̥ вèчар по-гул́àм́àа̥, дрўгата̥ вèчар ср́àдн́àӑ; на̥-м́àрили ӑ ф идин бунàр; да̥ си ра̥зм́àним прѣст́е̥на̥; ти ки удр́àжа̥т; сл́àни, мòма̥к! дудè ми душä изл́àни; да̥ си са̥ мàіка̥ дус́àти; на̥ двàма̥ кул́à жил́àзни; удàрилу думиш дв́àти в́àжги; иднò вр́àми устàнала̥ дувѝца̥; па тӣ прид́àли на̥ 'òр'та̥; да̥ св́àтни вèчару; б́àлу ка̥ту м́àх'чан'та; см́àі ма ӑ (смѣхъ ме е); там жив́àли; ка̥ту слѣнци гр́àіат; ка̥ту слѣнци гр́àі; ти ка̥ту вл́àниш при нех′; са̥дè ут а̥лтън да̥ св́àти; трѝ‿нни му са̥ сид́àли на̥ гòсти; и т́àініти глàви зимàл; нèбруени ни м́àрини (Срав. Илиевъ сбор. № 54); пу плѣшки им дрèбни зв́àзди (Ил., № 54); цват 'ку цв́àтиш (Ил., № 57); или мѝслиш пл́ан да̥ пл́àниш (Ил.. № 59); чул съм зим́à нив́àрина̥ (Ил., № 60); вӣ дубрѝ нисв́àсни св́àтци; ни б́àіми вид́àли та̥къу чўду; пл́ан са̥ пл́àни, бàба̥ с́àӑ р́àши; см́àі са̥ ка̥ту Вилѝде̥н; нàш'ти пѝл'та̥ са̥ бил́àжини; бил́àі са̥ ка̥ту плàтну; гр́àшну, см́àшну, ур́àши, плит́àши и т. н.

Неударено ѣ прѣдъ твърди срички гевр. съгласни.[1])

Влина̀ ф ка̥тòи; нимàл си чèду ут сърци; ут кон слинàли; слина̀ ми Стуѩан ут кулàта̥; та̥ св́àтуви внèтри

[1]) Ср. Дицàтѫ двамѫ близнакѫ (Радне-Махле — Ст.-Загорско, Мсб. 16—17, отд. Нар. ум., стр. 98; Четери дицà ѧржі нèѩа (Бургазско, Мбс. IV, Нар. ум., стр. 19); Стоіку пу бригò вѫрвеши (ib.); Гниздò вии, пилци мѫти (Ст.-Загорско, Сбм. VII, Нар. ум., стр. 7). Сравни по-горѣ и бѣлѣжката на стр. 417 отъ тая работа.

влинàли; и утѝва̥ пукрàі рикàта̥; слинàіми ду͡ ỳдàта̥, ґа ѝзлина, ки си зѐма̥ булчѐту; дицàта̥ са̥ връщтат; дѐв́ҁт мòмка̥ да̥ винчàвам; прѝлип върка̥; бѐри му грѝѣ (грѣхъ)! падна̀ гул́àма̥ звизда̀; напрàіал си лиса̀; изл́àна̥ ми мѝ ỳр на̥ прѣста̥; рѐка̥ да̥ мѝни пр́àлиза̥; рикàта̥ са̥ залѐд́ҁла̥; стрилкàта̥ на̥ кундàва̥; тривàта̥ буландàса̥; кадѐ͡ і м́ä͡ а̥ лигал́ту? кàч́са̥ гòри; ѝзмити тàа̥ пин́à (пѣна); òкастрити бристѣ; мликòту ки͡ іскипѝ; литòту си фтѝди; ѝзлини ут къщти; ра̥кѝти, па̥рѝти, мумѝти... испỳснах си прѣст́ҁн м́ҁнòвник; прòл́ҁт ѝди; душла̀ зàпувҁт; іàла̥ (ела̀) на̥ зàвҁт! нòсҁл жѝту; од́ҁл ут къща̥ на̥ къща̥; прòс́ҁл ка̥ту пурс́àк; прѝбирти т́àа̥ с́ҁна̀! іа ки му нàм́ҁра̥ мистòту; истѐка̥ му б́ҁлтòка̥.

Неударено ѣ прѣдъ меки срички гезр. съгласни.[1])

òдрижи ми л́ап! (Сравни: моіш ли да̥ ỳдр́àжиш?); та̥ са̥ гу б́àда̥ бидѝли; на̥рѐт, на̥рѐт дичѝца̥ — пуд газѣ ім и тришчѝца̥ (посл.) (сравни: д́àца̥, дица̀, тр́àски); вримѐту са̥ из́àсни; билѝла̥ мума̀ тенки дàри; витрѐц пулѣанува̥; іàда̥іми òрии (орѣхи); нях ка̥дѐ вличѐш? (ср. вл́àчи нагòри!); тури̅ (турѝа̥) му винѐц (ср. в́àнци — винцѝти); дитѐту исцирѝка̥; глѐда̥і звиздѝти! идна̀ лиѣ (лѣха) изурàх (кòлку л́àи изура̀?); питѐла̥ искукурѝга̥; сàбири лисѝти! (ср. сàбири н́àа̥ л́àси!); стриѝти кàпа̥т.

Ударено и неударено ѣ слѣдъ съгласна ц.[2])

Цàли ми дѐв́ҁт гудѝни; цàпа̥ дърва̥; има̥ ли цапàн́ки? цàпка̥ л́ä͡ а̥? прѝбири цàпуіти! ца̥дàка̥͡ і ца̥дѝлката̥ са̥͡ ỳ бàбини; прѝца̥ди мликòту! цàлу л́àту са̥м ра̥бутѝл; ца̥лỳва̥і ръка̥;

е вмѣсто ѣ.

Вър́ти (вървѣте) на̥прѐш! на̥прѐшка̥ си да̥іdò; за̥ на̥прѐш (за догодина) ки си дòди; две гудѝни ста̥нỳва̥;

---

[1]) Сравни бѣлѣжката на стр. 417 отъ тая работа. Сравни още: Чурьàхчица цвьат цвитѝлж (Търн.-Сейменско, (Мсб. XIII, Нар. ум., стр. 248); Пѐтрие, пжрву винчѝлу (Бургазко, Мсб. IV, Нар. ум., стр. 18).

[2]) Ср.: ету стàва цàли три гòдин (Татар.-Пазардж., Мсб. 16—17, Нар. ум., стр. 174); да пуòдим ду цала нидѐлья (с. Брѣстовица. — Пловдивско, Мсб. XII, Нар. ум., стр. 54); ржка цалува и сжлзи рòне (ib., стр. 57).

двѐти да̀ца̥ па̥дна̀а̥; іа̀ла̥ ўтпрѐш! ка̥дѐ кʼидиш? дѐвẹра̥ да̥ дȯди; па̥дна̀ скрẹш; дубрѐ, на̥ злѐ.

Посоченитѣ нѣколко думи съ *е* вмѣсто ѣ сѫ толкова малко въ сравнение съ ония, гдѣто ѣ не е прѣгласено въ *е*, че не можемъ да говоримъ за такъвъ прѣгласъ въ нашия говоръ, още повече, че такъвъ не става и съ звука *а*, когато е поставенъ въ условия за прѣгласъ., срав. напр.: іа̀ри, іӓрʼта̥, іӓрина̥, іӓрʼ-бица̥, іӓдиц (ѩдьць), іӓіци, іӓгни, іа̀сли, іа̀дини, іӓли (ʻем іӓли и пѝли), изӓди гу, іӓди ли? па̀ ма̥ за̥іӓди, пу̀ка̥і та̥ іӓш, іӓшти ми, іӓшти сѐлʼẹни, сину Стуіа̀не, Стуіа̀не! Стуіӓнʼке! Іӓнʼке! Стуіӓнʼке! чʼӓши, шʼӓпки, жʼӓбц, да̥рцʼӓхʼ, да̥рцʼӓщи, тичʼӓши; мла̀ди мȯмци кривушʼӓпци. Покрай тия примѣри срѣщаме изговори като: ислѝти (ѩсли), кȯ¯ідѐш? ицѐту, ица̀та̥, га са̥ на̥ідѐ (наиде), чи ма̥ за̥ідѐ, ѝзиш гу, инѝіа̥ (яхания), имурлу̀к, които, слѣдовно, не сѫ резултати отъ прѣгласено *а* въ *е*, а показватъ, че старобългарско ѩ resp. *а* слѣдъ *ж, ш, ч, ц* въ нашия говоръ тръгнало по сѫщия пѫть, по който върви ѣ.

Отъ другитѣ фонетични бѣлѣзи на нашия говоръ едни сѫ присѫщи на източното рупско нарѣчие, други на балканскитѣ нарѣчия Сливенско и Ловечъ-Троянъ-Габровско, а пъкъ трети и на двѣтѣ групи.

Въ областьта на вокализма ще се спра главно още на звуковетѣ *ъ, ь,* ѧ и *ѫ*, които заедно съ *ѣ* сѫ характерни фонетични бѣлѣзи не само изобщо на българския езикъ спрѣмо другитѣ славянски езици, но по своитѣ днешни замѣни и на отдѣлни български нарѣчия и говори, както наистина показаха досегашнитѣ диялектни разправки и студии. Извѣстно е, че въ централнитѣ и западни рупски говори па и въ павликянското нарѣчие старобългарскитѣ ерове и носовки въ удатенитѣ дълги срички нѣкога (въ срѣднобългарско врѣме) се слѣли по произносъ въ единъ тъменъ еровъ вокалъ, който слѣдъ врѣме въ едни говори се изяснилъ въ една или друга посока, а въ други, по-консервативни, запазилъ тъмния си гласежъ дори до днесъ.[1]) Въ източно-рупскитѣ говори па и въ нашия това не е станало изцѣло. Въ тѣхъ, както и въ

[1]) Ср. Фонет. особности на помаш. говори въ Чепинско (Псп., кн. 66, св. 3—4, стр. 195—196).

другитѣ източно-български говори, само ъ и ѫ, и то безразлично дали сѫ били ударени или не, се слѣли въ подобенъ тъменъ вокалъ, който по-сетнѣ въ неударенитѣ срички се изяснявалъ повече или по-малко въ посока къмъ *а* (а̥), а звуковетѣ ь и ѧ, доколкото първиятъ не е билъ смѣсванъ въ произноса съ ъ и вториятъ, вслѣдствие на извѣстната срѣднобългарска юсова замѣна слѣдъ *ж* и *ш*, съ ѫ, се слѣли въ звукъ, близъкъ на етимологичното *е* и еднакъвъ въ по-нататъшното си развитие съ послѣдното.

При всичко, че реченaта замѣна на носовкитѣ и ероветѣ въ нашия говоръ се вижда отъ многобройнитѣ примѣри, що наведохъ за произноса на *ѣ*, все пакъ за прѣгледность на работата ще наведа и примѣри поотдѣлно за ѫ, ѧ и ь.

ѫ = ъ resp. *а̥*.

Скън'ти ва̥жѐту! чѐпна̥ са̥ на̥ да̥бъ; ки гу нѝпра̥а̥ гъба̥͡і купрѝва̥; па̥сѐ гъскити; влинà в нàа̥ къшта̥; сви гу на̥ кълбу; десе̥т пътʼа̥ на̥ ден са̥ къпи; да̥ дун'сѐ кръга̥; омѝі ги тʼäа̥ ръки! зъп ма̥ булʼäши; ра̥звѝі ми са̥ пъпа̥; даі ми͡іно сръчи бусѝлик! кàта̥ вѐча̥р пу ка̥дѐлʼа̥; пàса̥іми ги в жъла̥да̥; лàзна̥ли га̥сʼäнʼкʼи; прѐлу (прежда) за̥ въта̥к; влʼäни внътри![1])

Като изключения ще отбѣлѣжа: да̥ са̥ урỳжиш (да се облѣчешъ спретнато, да се наконтишъ); внѐтри resp. нѐтри; за което може да се прѣдполага стбъл. вънѧтрь.

ѧ = *е* resp. *и*, *е̥*; ѧ = ъ resp. *а̥* (слѣдъ *ж* и *ш*).

уткънуа̥м ти͜ізѝка̥! итърва̥ ми пирѐ; глѐда̥м примрʼäжа̥ну; бѝва̥ за̥ гридà; клѐтва̥ дàда̥х́; пра̥ѝх́ти ли кòлʼда? мѐку ка̥ту га̥рчѐ; ни съ͜іде мѐсу; убих́ си питàта̥;

---

[1]) Сравни Das Ostbulg., стр. 214 (1). Ср. и слѣднитѣ примѣри: млàдо пѫтниче, чуздо чуздинче! (с. Брѣстовица — Пловдивско, Мсб. XII, Нар. ум., стр. 56); рѫ̀ка цалува и сѫлзи ронe (ib., стр. 57); с кѫкви рѫки, мале ле свештьа тье да дѫржѫ? (Мал.-Търновско, Мсб. VI, Нар. ум., стр. 24); па запретнѫ бели рѫки (Хаджиелеско, Мсб. I, Нар. ум., стр. 13, № 5); миі си бели рѫки, зѫ̀лво! (ib., Мсб. II, стр. 48); циганина, дорде има кльашти, не си гори рѫките, (Харманлийско, Мсб. II, Нар. ум., стр. 219); имам си едно дамчинци с едно прѫтчи оплетено (ib., стр. 222); таз земя ѥ ф твои рѫки (Хасковско, Илиевъ сбор., стр. 71); а сега ѥ ф турски рѫ̀ки (ib.); та запретна бяли рѫ̀ки (ib.); в лява рѫ̀ка ведро носи (ib., стр. 174); нѫт кѫ̀шти, льубе, пут кѫ̀шти (Бургазко, Мсб. X, Нар. ум., стр. 30); сѫс кѫкви рѫки булкѫ ше ѝдьѫ (ib., стр. 31).

ридъ‿а̥ ваш; чѐду мȁ‿а̥; чѐста̥ чурбȁ; иднȁ пѐд'а чул'ȁк; гувѐ‿ата̥ фтȁват; дѐвет дȕши да̥ дȍат, сѐтни дѐсет; жъд'е̥н за вѝну; утȁвам да̥ жъна̥; на̥мȁлиіми жътвата̥; чȕзда̥ жътва̥ жа̥нȁла̥; кȍлку шъпи вдȁ‿іспѝ? шътам пу д'ȍра̥; жа̥твȁри бол-бол![1])

Срѣщу ѫ имаме 'ă въ гр'ȁди (грѫдѫ) и д'ȁте̥лна̥ (дѫтель).

ь = *е* resp. *и*, *е̥*; ь = ъ resp. *а̥*.

Тѐвна̥ му мъгла̥ пукрѝвка̥; ф тѐвни нъшти, кȁлни дрȕми (Сравни Ил. сб., № 55); да̥ издѝгни тѐвни мъгли; с тѐнка̥ рѝза̥ купрѝн'е̥на̥; га са̥ стѐвни, та̥гȁфка̥ ѩла̥ (елȁ), ѩла̥ си, чи са̥ стивнѝ! вънка̥ тѐвну ка̥ту рок; тѐвна тивнѝца̥; са̥пѐна̥ са̥; за̥пѐна̥ ва̥ртȁта̥ (заключи вратата, но и за̥пѝна̥м заключвам; запъвамъ при говорене, не артикулирамъ правилно), ȍтпини ва̥ртȁта̥ (отключи вратата); ден-д'е̥нъ, лен-линъ, увѐн, урѐл, винѐц, устѐн; уцѐт, увѐс, стȁриц, іȁдиц (ѩдицъ), л'ȁбиц, пр'ȁпуриц! глȁд'е̥н, жъд'е̥н, л'ȁт'е̥н, кȕт'е̥л, лѐс'е̥н, сѝл'е̥н; мън'ча̥к, ма̥нѝк, мъни-мъни! мъзга, ла̥штѝ; жлът, жълту, жа̥лтинѝца̥, жа̥лтȍк, жа̥лтѝци.[2])

Въ свръзка съ гласежа на еровѣтѣ въ нашия говоръ трѣбва да спомена, че тамъ, гдѣто тѣ се срѣщатъ въ съчетание съ плавнитѣ *р, л*, еровиятъ вокалъ държи тъкмо такова мѣсто, каквото му е опрѣдѣлено въ книжовния ни езикъ и каквото държи въ сливенското балканско нарѣчие, а именно въ едносложнитѣ думи се произнасятъ само ръ-лъ срички, а въ многосложнитѣ имаме срички ръ-лъ resp. ра̥-ла̥ прѣдъ двѣ съгласни и ър-ъл resp. а̥р-а̥л прѣдъ една съгласна.[3])

---

[1]) Ср. Des Ostbulg., стр.: 186(6), 199(3), 218(4).

[2]) Срав. Das Ostbulg., стр.: 217(2), 217—218(3, 2), 199(1,3), 183(3), 187(9). Срав. още: извȁди гу ис тѐмна темнѝца, затвȍри гу в тѐмни зѫндȁне (Татар-Пазар., Мсб. 16—17, нар. ум., стр. 174); затѐвни сѫ тѐвнѫ мѫглȁ (Лозенградско, Мсб. 16—17, нар. ум., стр. 12); припȁднала тѐмна мѫ́глȁ (Карнобатско, Мсб. XII, нар. ум., стр. 4); нȁшти тенки даруви тѫкȁни, нидутѫкȁни (Търн.-Сейм., Мсб. XIII, нар. ум.. стр. 247); вьȁжгьа ти тенки гаітане (Мал.-Търн., Мсб. VI, нар. ум., стр. 25); разбульȁ се тѐнка Вѐла (Бургазко, Мсб. III, нар. ум„ стр. 273); и засȕка тѐнки скȕтя (Хаск., Илиев сб., стр. 71); нѫ тѐнку, зелѐну кѫфтѫнȍ (Бургазко, Мсб. X, нар. ум., стр. 28); закачи тенка кѫлѫ́чка (Хасковско, Мсб. VII, нар. ум., стр. 85); откачи тѐнка кѫлѫ́чка (ib.); та ги фѫф темнѝца хвѫ́рлили (Чирпанско, Мсб. VII, нар. ум., стр. 90); та си тѐнки дȁруве продȁваш (ib., стр. 91); та сѫ ф тѐмно зандане (ib.).

[3]) Срав. П. Панайотовъ, Сливенскиятъ говоръ. Мсб. XVIII, стр. 512; Das Ostbulg., стр. 198 и 187(8).

Примѣри.

Бръс — бърз'ăă, връс(т) — враснѝк, грък — гърци, гръп — гарбѣ, дрът — дърт'ăă, дръшти (повел. 2. л. мн. ч.), кръф — крафтѣ, кръс — крѣста, пръф — прѣвну, пръс — прастѣ (пръсть), пръс — прѣста (пръстъ), пръч — пърчуви, сръп — сърпуви, цръф — църви, штръп — штѣрба;

влък — вълци, жлът — жълту, тлъс — тлѣсту;

бърду — бардỳчи, бърна, върба, гърни, гаркѝна, гърлу, гърлица, дърỳ, дървен, дратлàк, мрашл'àк, зърну, карвèн (червенъ, угоенъ), кърваф, картѝца, марсòл (сополъ), свикърва, сѣрци, царвèн, царвѝф, браснàч, брѣскам (хвърлямъ, мета), набрѣчкан, брѣчки, врѣшник, врѣфка, врѣбяица, грѣнци, грѣчки, грѣлци, гракл'àн, дравнѝк, дрѣфци, дрѣшка, зрѣнци, кра̀фчица, крастèц, прѣст'ен, ср'аднà;

бълга р'ен, балгỳр, вълна, вълчи, валчè, далбòк, жалтѝца, кълбу, палшòк (плъхъ), влѣхва, глѣтка, длѣшку, длѣгнис(т), вглѣбнат, злѣчка, млѣкни, клѣцни, клѣпци.

Отъ тия примѣри се вижда, че правилото за ръ-лъ срички е прокарано въ говора много по-редовно, отколкото е въ балканскитѣ нарѣчия и въ книжовния ни езикъ. Само нѣколко думи правятъ изключение отъ правилото. Такива сѫ:

врѣва и врѣа отъ връх, трѣни отъ трън, прѣти отъ прът (прѫтъ), крѣга отъ крък (крѫгъ), длѣги — длѣгичку отъ длък.

Отъ стб. грьмь имаме гром: пàдна гром (удари гръмотевица), тèшак кату гром; отъ крьмбарь имаме бỳмбар; отъ ръш (житно раст.) мн. ч. е ражà, ражàта (както: васул'à, бустан'à, прусà)

Както споменахъ вече и както се вижда отъ примѣритѣ, що наведохъ за единъ или другъ фонетиченъ случай до тука, така наречената редукция на неударенитѣ гласни *а, е, о,* па и на *и* е твърдѣ обикновено нѣщо въ говора. Ще направя само нѣколко бѣлѣжки. Звукъ *а* се редуцира въ звукъ срѣденъ между ударено *а* и ударено *ъ* и затова го означавамъ съ *а̥*, — знакъ, съ който бѣлѣжа и неударено *ъ*, при всичко че нѣкога то е по-близко до ударено *ъ*, отколкото до неударено *а*. Звуковетѣ *е* и *и* се редуциратъ въ *'е̥* resp. *а̥* не само въ суфиски, но, макаръ рѣдко, и въ корени. Причината ще е регресивно влияние отъ слѣдващитѣ *р, л, н* и изобщо

отъ твърдостьта на слѣдващитѣ срички. Така, покрай пѐп'ę̥л, ѝнг'ę̥л, кòр'ę̥н, грèб'ę̥н, прѣст'ę̥н, кàм'ę̥н, дèвę̥р, вѐчą̊ру (нарѣч.), ỳтр'ę̥ну (нарѣч.), бàб'ę̥н, мàмę̥н, мàм'ę̥ну, бàб'ę̥ну, тỳрчą̊н, цѝгą̊н'ę̥н, найст'ę̥нą̊, срѣщаме: с'ę̥лà, т'ę̥лѣ, п'ę̥рдỳх, п'ę̥рà, п'ę̥рнỳгą̊ (перуника), п'ę̥рът, б'ę̥рът, м'ę̥лът, жą̊нà, чą̊дà, чą̊рвà, чą̊рвàтą̊, 'чą̊лà (нчела), чą̊лà — чą̊лòту; к'ę̥лò (кило), б'àши‿і б'ę̥лò (бѣше и било = бѣше, свърши се), шą̊рòк, п'ę̥лà, шą̊рòку, б'ę̥нà (турски бинà), п'ę̥рòн (гвоздей).[1]

Въ окончанията на звателенъ падежъ, както и въ другитѣ източни говори съ редукция, гласнитѣ *а*, *е*, *о*, макаръ и неударени, не се редуциратъ. Само въ нѣкои пѣсни чухъ да се редуциратъ тукъ-тамѣ звуковетѣ *е* и *о*. Напр.: л'ỳби, Питкàну, Питкàну! нӣ, стą̊нà, л'ỳби, нӣ стą̊нà; нӣ ни сми ồшти утишли нą̊ гồсти, л'ỳби, нą̊ прồшка.

Покрай казаното не се редуцира неударено *а* още въ слѣднитѣ случаи: 1) въ окончанието -аха за 3. л. мн. ч. на аориста и имперфекта, гдѣто крайното *а* се скратява, х-то отпада, а въ замѣна на това първото *а* се усилва. Така се получава окончание -аą̊, което се изговаря -аą̊ или ā. Напр. аористъ: плѐтаą̊, вѝкнаą̊, дукàраą̊, зą̊кàраą̊ и пр.; имперф.: кą̊зỳаą̊, уртỳваą̊, глѐдаą̊, купуваą̊, утàваą̊ (отиваха); тука ще отнеса още: мòл'äą̊, кòл'äą̊, пàл'äą̊ и пр.[2]). 2) въ окончанието за мн. ч. на нѣкои сѫществителни отъ ср. р. на -*е*, когато формата е членувана. Напр.: мумчѐтааą̊тą̊ (мумцѝти), прą̊сѐтааą̊тą̊ (прą̊сцѝти), пą̊рчѐтааą̊тą̊; тука ще отнеса още: кỳчааą̊тą̊, кą̊ртàлчааą̊тą̊, свѝн'äą̊тą̊.[3]) 3) въ членуваната форма на прилагателнитѣ отъ м. р. ед. ч., напр.: àрн'äą̊, 'ỳбав'äą̊, ивàнув'äą̊, нàш'äą̊ . . .

Погледнато основно, изключенията, които наведохъ въ тия три точки, въ сѫщность не сѫ изключения, защото макаръ да сѫ нови фонетични явления потвърдяватъ мисъльта, че редукцията е настанала тогава, когато е изчезналъ квантитетътъ.

Познато е, че въ българския езикъ нѣма законъ за потъмняване на *о* въ *ъ* resp. ą̊. Ако се срѣщатъ отдѣлни случаи, тѣ трѣбва специално да се обясняватъ. Въ нашия говоръ има

---

[1]) Срав. Das Ostbulg., стр.: 199(3,4), 183(2), 185(5), 217—218(3, 2).

[2]) Срав.: вси гимицйи се Бồга мồльаа, корбая кồльаа и свешти пàльаа (с. Брѣстовица — Пловдивско. Мсб. XII, нар. ум., стр. 11).

[3]) Срав. Das Ostbulg., стр. 189(25).

такивà случаи и навѣрно се дължатъ на нѣкаква аналогия. Ето примѣри: нъш, нѣшти (нарѣч.), тàḁ нъш, нḁштèскḁ, дḁiдòх′, дḁiдò, дḁiдòiми, дḁiдòх′ти, дḁiдȍ; сѫщо въ окончанията на аориста: рèкḁх-рèкḁ-рèкḁiми-рèкḁх′ти-(рèкаḁ), плèтḁх′-плèтḁiми-плèтḁхти-(плèтаḁ), дà-дḁх′-дàдḁiми . . .[1])

Сѫщо така на аналогия ще да се дължатъ примѣри, гдѣто срѣщаме:

а) *è, à, ў* вм. *и*: крèлу (крило), утàвḁм (отивамъ), читўнḁ (четина).

б) *è* вм. *ò*: нèкḁт-нèкḁти-нèки (нокътъ-нокти).

в) *ò* вм. *ъ̀*: б′ęлтòк, жḁлтòк.

Като примѣри за лабиялизация, йотация и метатеза на гласнитѣ посочвамъ слѣднитѣ:

Лабиялизация: м′урдѝю (миродия), с′урмàх, б′ў-ўлицḁ, шупàр, iуск′à, ствѝ, (= стой), фтѝди на кърḁ, тва кvчи уi (вие) кḁту влък;[2])

Йотация: iäгни, iäгнишку, ю-юс-iäзи-iäзикḁ. Начално *е* не се йотува: èс′ęн, ęдḁр, а началното *о* се йотува само въ пѣснитѣ.

Метатеза: бḁрдà, вḁртà, с′ęрдà (μέσον), пурс′àк, пурдàвḁм, кḁрчòл, кḁрвài — кḁрвàiчи, стḁрнà, сирдè (нарѣч.).

Както и въ други говори, гласнитѣ въ нашия говоръ често се изпущатъ. Тука ще спомена само нѣкои случаи.

а се изпуща въ началото на нѣкои съюзи и при образуване членната форма на мѣстоимения и прилагателни: ʻми (ами), ʻмḁ (ама), ʻку (ако), нàш′тḁ, вàш′тḁ, моï′тḁ, т′оï′та.

о се изпуща въ показат. мѣстоимения и при образуване членната форма на нѣкои сѫщ. отъ ср. р. на *-о:* ʻнō (оня), ʻнā (оная), ʻн′äḁ (ʻн′ǟ), т′ва, шѝл′ту, сѝт′ту, бўл′ту.

и се изпуща у прилагателни и мѣстоимения при образуване на множествената имъ членна форма: нàш′ти, вàш′ти...

е се изпуща въ много случаи и въ повечето отъ тѣхъ прѣдходната съгласна остава мека: кул′лè, пил′тḁ, юр′тḁ.[3])

---

[1]) Срав. Das Ostbulg., стр.: 200(5), 226(16); Диялектни студии (Б. Цоневъ, Мсб. XX), стр. 76.

[2]) Срав. Das Ostbulg., стр. 227—228(18).

[3]) За изпущане на вокалитѣ срав. Das Ostbulg., стр. 229(22).

Въ областьта на *консонантизма* нашиятъ говоръ се характеризува главно съ тия бѣлѣзи:

1) малка палаталность въ сравнение съ рупскитѣ говори изобщо;[1])

2) разни отсѣнки въ произноса на звука *х*, и

3) нѣкои промѣни въ консонантнитѣ групи.

Че палаталностьта на съгласнитѣ, кога сѫ послѣдвани отъ палатални вокали (съ изключение на ѣ), е рѣдка, може да се види отъ примѣритѣ, що навеждохъ до тукъ за други фонетични случаи. Отъ всички съгласни най-често се палатализуватъ *л* и *н*, а по-редко *к, г* (за *х* ще говора специялно), *р, т* и *ж, ш, ч*. Палатализацията въ тия случаи е резултатъ на влияние отъ изчезнали меки вокали (е, и, ь, ѧ, ѣ), които сѫ стояли непосрѣдно слѣдъ консонанта, или на влияние отъ сѫществуващи въ съсѣднитѣ срички меки вокали. Отъ старитѣ *jo*-основи и и-основи меки сѫ само: кон', тиган', път.

Примѣри.

л' → ко̀л'да̥, пѐл'ни, кул'на̀, Ма̥нол'ту (Маноле); стр'а̊л'ки, ма̀л'ки, пуста̀л'ки, за̥гува̊л'ки, утгува̊л'ки, бу̊л'ки, бо̀л'ни . . .

н' → ра̥жа̊н'ца̥ (отъ ръжь — ръженица — слама), кон, тиган', Стуіа̊нца̥, бун'дру̊к (хомотъ); д'ук'а̊н', пин'а̀ (пѣна), др'а̊н'ки, Іа̊н'ке! Стуіа̊н'ке! . . .

г' → сиг'а̀;[2]) рѣдко се казва и са̥га̀.[3])

к' → іуск'а̀.

р' → іа̊р'бица̥, іа̊р'та̥ . . .

т' → път'.

ж' → ра̥ж'а̊н'ца̥; лиж'а̊х', лиж'а̊ши, миж'а̊х', миж'а̊ши.

ш' → на̀ш'а̊ӑ, ва̀ш'а̊ӑ . . .; въ аористнитѣ форми: слуш'а̊х' слуш'а̊іми-слуш'а̊х'ти.

ч' → тич'а̊ши, та̥рч'а̊ши.

Съгласната *х*. Българскитѣ говори не обичатъ много съгласната *х*. Тоя звукъ или съвсѣмъ се занемаря или прѣхожда въ други звукове. Нашиятъ говоръ относно звука *х*

---

[1]) Срав. Фонет. особен. па помашкитѣ говори въ Чепинско (Псп., кн. 66, св. 3—4, стр. 213).

[2]) Срав. Das Ostbulg., стр. 231(2).

[3]) Срав.: та си гу жельалу сѫга̀ три гудини (Мал.-Търнов., Мсб. VI, нар. ум., стр. 24); ста̀нѫ сѫга̀ тѫкму три̂-нни (Мал.-Търн., Пл. сб., стр. 66).

прилича на павликянското нарѣчие. Начално *х* у насъ нѣма. Гдѣто се срѣща *х* въ срѣдата и края на думитѣ, то запазва стария си гласежъ само въ нѣкои думи, въ нѣкои други минава въ кратко ъ (а̥) или изчезва, а въ всички останали получава небна боя и въ тоя случай е отъ два вида: 1) прѣдно-палатално *х* (азъ го бѣлѣжа навсѣкждѣ съ *х́*), и 2) чисто кратко, консонантно ɪ̯ (бѣлѣжа го съ і).

Примѣри.

а) *х* = *х*, а̥, или изчезва: ох! сурмàх, сух, влъхва̥, та̥рбỳх, п́ęрдух; бъала̥ (влъхла), пувęана̥, исъана̥ — исъіна̥ (да̥ ти исъа̥ни глава̀та!); сỳу дърỳу, дуàда̥м (дохождамъ, ида), сурмàа̥ (сиромаха), та̥рбỳа̥ . . .

б) *х* = *х́* най-вече въ окончанията за 1 л. ед. ч. и 2 л. мн. ч. на глаголитѣ въ имперфектъ и аористъ:

α) имперфектъ: п́àих́-п́àих́ти, чỳих́-чỳих́ти, плитàх́-плитàх́ти, ур́àх́-ур́àх́ти, мил́àх́-мил́àх́ти, пѝих́-пѝих́ти, да̥ вѝкних́-да̥ вѝкних́ти, вѝдих́-вѝдих́ти, òдих́-òдих́ти, ва̥р́àх́-ва̥р́àх́ти, глèда̥х́-глèда̥х́ти, купỳва̥х́-купỳва̥х́ти, та̥ркàл́а̥х́-та̥ркàл́а̥х́ти, б́àх́-б́àх́ти, ѝма̥х́-ѝма̥х́ти . . .

β) аористъ: піiàх́ (пѣхъ), піiàх́ти, чух́-чỳх́ти, плèта̥х́-плèта̥х́ти, урàх́-урàх́ти, мил́àх́-мил́àх́ти, пих́-пѝх́ти, вѝкна̥х́-вѝкна̥х́ти, вид́àх́-видòх́, вид́àх́ти-видòх́ти, удѝх́-удѝх́ти, ва̥рѝх́-ва̥рѝх́ти, глидàх́-глидàх́ти, купувàх́-купувàх́ти, та̥рка̥л́àх́-та̥рка̥л́àх́ти, б́àх́-б́àх́ти.

Ако формата за 1 л. ед. ч. на аориста и имперфекта стои въ изречението прѣдъ дума, която започва съ звучна съгласна, *х*-то гласи като ɪ̯ (*і*).

в) *х* = *і* (ɪ̯) най-вече въ окончанието за 1. л. мн. ч. на глаголитѣ въ имперфектъ и аористъ:

α) имперфектъ: б́àіми, плит́àіми, ур́àіми, п́àиіми (пѣехме), мил́àиіми, знàиіми, пѝиіми, да̥ вѝкниіми, вѝдиіми, òдиіми, ва̥р́àіми, глèда̥іми.

β) аористъ: б́àіми, плèта̥іми, урàіми, мил́àіми, піiàіми (пѣхме), пѝіми, вѝкна̥іми, вид́àіми — видòіми, удѝіми (или: вдѝіми).

Не може да има никакво съмнѣние, че отъ *х* по-напрѣдъ се е развило *х́* и то подъ влияние на мекитѣ вокали отъ

съсѣднитѣ срички (това ще е станало по-напрѣдъ въ 1. л. мн. ч. на аориста и имперфекта, отъ гдѣто лесно и скоро се разпространило въ 2. л., а по аналогия минало и въ 1. л. ед. ч.), а сетнѣ това *x'* все подъ сжщото асимилационно влияние минало въ кратко *і* (ị). Това показватъ и други примѣри: с'раі͜маа̥ (страх ме е), см'аі͜маа̥, т'аіни (тѣхни), т'аіна̥, таіну и пр.

И така относно звука *x* нашиятъ говоръ прѣдставя развитие, прѣзъ което не много отдавна е минало и павликянското нарѣчие, гдѣто днесъ почти всжду въ края и срѣдата на думитѣ вмѣсто *x* стои *і* (ị).[1])

Промѣни въ консонантнитѣ групи. Въ нѣкои отъ консонантнитѣ групи въ нашия говоръ сж станали промѣни, които сочатъ къмъ сжщо явление въ източно-рупскитѣ говори.[2]) Тука ще изброя нѣкои отъ тия промѣни.

Вмѣсто източнобългарската консонантна група *чр* у насъ владѣе *цр*,[3]) срав. напр.: пòіа̥ гу стимѝнишку вѝну ца̥рвèну; вѣрни са̥ църиу цѝганче! вѣрна̥ му зим'à пустèлка̥; ра̥зигрà са̥ църну мòри; ка̥ту фтàва̥т 'òр'та̥ ф църкуўта̥... цър'ęн ка̥ту цѝга̥н'ęн; църви да̥ та̥͜ідът! ца̥рвѝва̥ лäа̥? ца̥рвèн ка̥ту вилѝд'ęн; ки турўва̥ш ти ца̥рвѝлу; ца̥рнуòка̥ мумà, ца̥рнѝлу, ца̥рвинѝка̥ф, ца̥рнупèрка̥ (риба), ца̥рн'äі са̥, ца̥рв'àса̥ са̥, ца̥рнѝца̥; 'итèту са̥͜ісцирѝка̥.

Покрай общо-българскитѣ *шт, жд* въ нашия говоръ срѣщаме нѣкои изключения. Ето такива:

а) срѣщу *шт* → *шк, ск, т*: д̥äтишку (болесть у новороденитѣ), ка̥лчѝшка̥, плèшки, с'р'äшка̥ („н'àма̥ сèтни ни стѝга̥, ни с'р'äшка̥"), с'р'äшка̥м, нъшкви; пўска̥м, ръска̥л (хрущѣлъ), ръска̥ (хрущи); с'àта̥м са̥, (сѣщамъ се), вàта̥м (хващамъ).

---

[1]) Срав.: Книжн. и езикътъ на банат. българи, стр. 420; Das Ostbulg., стр.: 188 (17), 233 (7, d).

[2]) Срав. Das Ostbulg., стр. 233—234 (8).

[3]) Срав.: нàшти цжрни угари, урàни, нидуіурàни (Гърн.-Сейм., Мсб. XIII, Нар. ум., стр. 247); оттàм горàта поцжрньà (ib.); очи ти цжрни чурьàши (Мал.-Търн., Мсб. VI, Нар. ум., стр. 25); ми даваш ли си лицето, цжрнитье очи (ib., стр. 26); имам гу, имам, баіну ле, за цжрнжта земе (ib.); цжрвèна кѝтка държаше (ib.); пòпа за цржква клèпиши (Бургазко, Мсб. IV, Нар. ум., стр. 19); бяла книга с цжрну писму (Хаск., Ил. сбор., стр. 70); цжрвèну вино пѝіаше (Бургазко, Мсб. X, Нар. ум., стр. 27); и цжрну писму пьàеше (ib., стр. 28); бьалушку и цжрвенушку (ib., стр. 30); цжрни ѝ кожи дерьàши (Хаск., Мсб. VII, Нар. ум. стр. 83); пил Прòдан вино цжрвèну (ib., стр. 84); ф цжрква да седиш (ib.).

б) срѣщу *жд* → *жг, зд, д:* сàжги вьàжги[1]); чус, чỳзда, чỳзду, чỳзди[2]); дуàдам, пруàдам, пугàдат са...

Група *щк* се замѣня съ *шт:* магàришти слйви, пйлишта иниiа (яхния).

дл се замѣня съ *гл:* гльàту, гълбам, гълбану...

мн „ „ „ *вн:* пòвна, пйтавну, пйтавен, тèвну, тивнйца, стòвна.

мн се замѣня съ *мл:* млòгу мьà а бàлну.

зд „ „ „ *зн:* бразнà-брàзни...

св „ „ „ *сл:* слубòдну си вльàва.

кт „ „ „ *хт:* двàiси лàхта.

пс „ „ „ *пц:* пцувам, вапцỳвам.

пш „ „ „ *ч:* чинйца.

Замѣна на отдѣлни съгласни:

в се замѣня съ *к*: жèлка.

в се замѣня съ консонантно *у* (ў): дърўу, пòўранки; минава въ чисто *у*: цàрьуiца (царевица), слива се съ: *у* Кòльуiца, Пèтруiца и т. н. и въ глаголитѣна -увам.

с се замѣня съ *з* въ увèс-увèза, Бурйс-Буризе!

с се замѣня съ *ш* въ шòши (шосе → чл. шосту → шòшту и отъ него въ ед. ч. шòши).

с се замѣня съ *ц* слѣдъ т: да мйни утцѣди (уццѣди) рикàта (да мине отсамъ рѣката).[3])

х се замѣня съ *ш* въ ўшу (по анал. на ўши).

Вмѣсто начално *ф* се изговаря *в:* васўл, винèр, врèнски, ваiдà-фаiдà, инà вилйiа льàп.

Метатеза: барсалà (балсара), алиòр, ливурвèр (револверъ).

Изпущане на съгласни. Изпущането на съгласнитѣ е винаги слѣдствие на асимилация. Споредъ казаното за *х* вм. начално *хв* се чуе само *в* (тв. рѣдко *ф*): вàльам, въркам, варчйлу, върльам.

---

[1]) Срав.: вьàжгьа ти тенки гàитане (Мал.-Търн., Мсб. VI, Нар. ум., стр. 25); за когук хи имаш, момне ле, тьас вити вьажгьа? (ib., стр. 26); ф учите между вьàшките (Бургазско, Мсб. X, Нар. ум., стр. 27); стàнкини вьажги — скльучени (ib., стр. 29).

[2]) Срав.: ти земеш чузда риза и чузд чукман (Ямболско, Мсб. VII, Нар. ум., стр. 4); удè ти е, штеру, тва чузду чèду? (Мал.-Търн., Мсб. VI, Нар. ум., стр. 24); младо пътниче, чузду чуздинче! (с. Брѣстовица — Пловдивско, Мсб. XII, Нар. ум., стр. 56).

[3]) Срав. Das Ostbulg., стр. 232 (7).

Отъ другитѣ съгласни най-често се изпуща *в*. Ето нѣколко случая: а) изпуща се междугласно *в* (едната отъ гласнитѣ е най-често редуцирано *о*, та *в* се е асимилирало, скратило и слѣло съ *у*): л'а̀'у, чака̥ш на̥ гутѐ'у, суро̀'у, нѐгу'у-нѐгу'а-нѐгу'и, ива̀нуў, пѐтруў; за̥ба̀'и са̥, да̥ о̀ста̥а̥м; б) изпуща се начално *в:* т'оіа̥ 'о̀л'а̥, 'ол'-о̀ла̥-'улдо̀іту; в) изпуща се *в* слѣдъ една съгласна: чит'о̀р'ца̥ души ва̥р'ӓ̀іми, т'ва сӓ‿ă т'о̀іу; т'о̀і, т'о̀іа̥, т'о̀и.

Изпущатъ се *т*, *д* въ групата стр., здр.: бѝс'ра̥ ўда̀, сѐс'ри, с'раі ма‿ă, з'раф, з'ра̀виц, з'ра̀ви да‿а̥, да̥‿ўз'-ра̥вӓ̀і. Изпуща се *т* още въ членуваната множествена форма на нѣкои сѫществителни ср. р. на *-е:* кў̀ча'а̥та̥, свѝн'ӓ'а̥та̥. Изпуснато е начално *д* въ 'нѐска̥ (днесъ).[1])

Старото лабиално *л* (*л'*) е запазено само въ думата са̀бл'а̥ (запа̀са ра̀чу са̀бл'а̥ фрингѝіа̥, са̀бл'а̥ фрингѝіа̥ — б'уа̥лску рѐбру), а звуковетѣ *ѕ* и *џ* сѫ обикновени.[2])

Ударение.

Ударението въ нашия говоръ, взето изобщо, е източнобългарско, но се отличава съ по-голѣмо разнообразие отколкото въ другитѣ източни говори, защото въ говора сѫ се смѣсили рупски и балкански акцентни елементи. Това разнообразие на ударението изпъква при едносложнитѣ сѫществителни отъ м. р., при двусложнитѣ сѫществителни отъ ж. р. и при сегашната и повелителна форма на глаголитѣ.

По ударение едносложнитѣ сѫществителни отъ м. р. и двусложнитѣ отъ ж. и ср. родъ ще подѣля на групи, като обрѫщамъ внимание на три тѣхни форми: на нечленуваната и членувана единствена и множествена форма.

Едносложни сѫществителни м. р.

Едносложнитѣ сѫществителни отъ м. родъ по ударение образуватъ 4 групи.

1-а група: –|–⊥|⊥–– (бр'а̀к - бригъ̀ - бр'а̀гуви, глас-гла̥съ̀-гла̀суви, дар-да̥ръ̀-да̀руви) и б) –|–⊥|⊥– (вл̀ък-ва̥лкъ̀-вѐлци, зъп-за̥бъ̀-зъ̀би). Къмъ тая група

---

[1]) За изпущане на съгласнитѣ срав. Das Ostbulg., стр.: 234(9: 1, 2), 200(7), 189(22, 25).

[2]) Срав. Das Ostbulg., стр. 200(9).

се отнасятъ още сѫществителнитѣ: врат, грат, гр́ах, гръп, др́ан, дъц, дъш, плат, св́ат, сап, лък, лин, плач, квас, клас, кум, лет, л́ак, мрас, плет, прах, рет, ръп, син, см́ах, сн́ак, срам, стан, страх, стут, сът, тел, трут, гъс, цват бр́ас(т), бик, мъш и пр.

2-а група: а) –ǀ˄ –ǀ˄ – –: крък-крѣга̥-крѣгуви, кръс-крѣста̥-крѣстуви, връх-врѣа̥-врѣуви; тука се отнасятъ още: кмет, пръс(т), пъп, вес (фес), л́ап, сват, цар, ат, бент, боі, борч, гем, брус, ѓон, ќар, ќуц, куп, ѓул, драм, дос(т), кл́уч, кл́ун, клон, зет, сбор, ца̥м, друм, пич, ок, леш, плук, плик. сом, скут, шиш, тас, стрък, (х)ап, чам; б) –ǀ˄ –ǀ˄ –: шоп-шо̀па-шо̀пи; сѫщо: път́, трън, брат, кон́, сноп, смок, кър, гос(т), глис(т), рак, кат·и пр.

3-а група: –ǀ˄ –ǀ– ˄ –: поп-по̀па̥-пупо̀ви, д́ор-д́о̀ра̥-д́уро̀ви, коч-ко̀ча̥-кучо̀ви; тукъ се отнасятъ още: ʻол, кош, топ, стол, кол, нош, кос и пр.

4-а група: –ǀ– ˄ǀ– ˄ –: бот-бу̣дѣ-будо̀ви, нос-нусѣ-нусо̀ви, рок-ругѣ-руго̀ви и пр.

Еднакво къмъ 1-а и 4-а група се отнасятъ думи като: б́ас, глат, дреп, лен, мет, пот, (х)ак, (х)лат и пр., които нѣматъ мн. число.

Въ членуваната множествена форма и 4-тѣ групи думи спадатъ по ударение къмъ двѣ групи: 1 група ˄ – – (гла̀суіти, да̀руіти, бр́а̀гуіти; крѣгуіти, крѣстуіти, кмѐтуіти) и 2 група – ˄ – (ва̥лци̇̀ти, за̥би̇̀ти; уло̀іти-уло̀іту, дуро̀іти, пупо̀іти; нусо̀іти, будо̀іти).

Двосложни сѫществителни отъ ж. р.

Двосложнитѣ сѫществителни отъ ж. р. по ударение спадатъ сѫщо така къмъ 4 групи.

1-а група: – ˄ǀ– ˄ –ǀ˄ –: гла̥ва̀-гла̥ва̀та̥-гла̀ви, куза̀-куза̀та̥-ко̀зи, трива̀-трива̀та̥-тр́ӓви; тука се отнасятъ още: бра̥зна̀, ʻуда̀, гла̥вн́а̀, гура̀, грида̀, жа̥на̀, ба̥рда̀, жигла̀, змиіа̀, звизда̀, кура̀, куса̀, купа̀, луза̀, лиса̀, лиіа̀ (лѣха), мума̀, митла̀, уса̀, пула̀, чала̀ (пчела), пита̀, руса̀, душӓ̀, рика̀, сна̥а̀, са̥лза̀, сисра̀, труʻа̀, тисла̣̀, турба̀, уста̀, чишма̀, ва̥рта̀ и пр.

2-а група: ˄ –ǀ˄ – –ǀ˄ –: гѐга̥-гѐга̥та̥-гѐги, п́а̀сна̥-п́а̀сна̥та̥-п́ӓ̀сни, в́ӓ̀жга̥-в́ӓ̀жга̥та̥-в́ӓ̀жги; тука се

отнасятъ още: глѝба̥, ѝскра̥, кỳка̥, плѝча̥, крỳша̥, снàга̥, плàка̥, штèта̥, свѝнка̥, ѝзба̥, трàга̥, трèска̥, кỳл'а̥, ỳрна̥ (фурна), кѫшта̥, бòра̥ (буря) и пр.

3-а група: –⊥|–⊥–|–⊥: лулà - лулàта̥ - лулѝ, ста̥рнà-ста̥рнàта̥-ста̥рнѝ, да̥мгà-да̥мгàта̥-да̥мгѝ; тука се отнасятъ още: буѭ̀, зим'à, злинà, игрà, кулà, ла̥жà, па̥рà, п'ę̥лà, сàѭ, с'ę̥рдà, (х)а̥знà, зурà, ди'à и пр.

4-а група: ⊥–|–⊥–|⊥–: вѣ̀рба̥-ва̥рбàта̥-вѣ̀рби, дѣ̀ска̥-да̥скàта̥-дѣ̀ски, мѣ̀гла̥-ма̥глàта̥-мѣ̀гли; тука се отнасятъ още: бѣ̀ала̥, зѝма̥, мѣ̀зга̥ (млъзга), мỳ'а̥, рѣ̀ка̥, сѣ̀рна̥, тр'àска̥, ѝгла̥, скàла̥ (стълба), рѣ̀жда̥ и пр.

Еднакво къмъ 1-а и 3-а група могатъ да се отнесатъ думи като бузà, ка̥рмà, сла̥нà и пр., които нѣматъ м. ч.

Членуваната множествена форма и на 4-тѣ групи думи се съгласява по ударение съ книжовната: главѝти, вѣрбѝти и пр.

Двосложни сѫществителни отъ ср. р.

Двосложнитѣ сѫществителни отъ ср. родъ по ударение образуватъ 5 групи.

1-а група: ⊥–|–⊥–|–⊥: сѣ̀рци-са̥рцèту-са̥рцà, мàслу-ма̥слòту-ма̥слà, чèлу-ча̥лòту-ча̥лà; тука се отнасятъ още: (х)òру, м'àсту, пèру, сèлу, сèдлу, рèбру, грèблу, вèдру, мèсу, крèлу (крило), чèрву, гн'àзду, вѣ̀жи, вѝну, мл'àку, с'àну, т'àсту, брàшну, влàкну, кròсну, бѣ̀рду, прòсу, жѝту, л'àту, кѣ̀лбу, лòзи, грòзди и пр.

2-а група: ⊥–|⊥––|⊥––: (х)лàпи-лàпиту-лàпита̥, с'àми-с'àмиту-с'àмита̥, кòнчи-кòнчиту-кòнчита̥; тука се отнасятъ още: пѝли, цвàти, ìагни, зрѣ̀нци, т'àми (теме), ѝми, ѭ̀ри, шѝли, мỳли, бỳри, лѝци, стòлчи, кòлчи, кỳчи, тàшчи, кòх'чи, пѣ̀рли и пр.

3-а група: ⊥–|⊥––|–⊥: гѣ̀рлу-гѣ̀рлуту-га̥рлà, чèду-чèдуту-ча̥дà, сѝту-сѝт'ту-ситà; тука се отнасятъ още: шѝлу, жѝлу, бỳлу, бл'ỳду, рàсу, рỳну, слѣ̀нци, дѣ̀ну, прèлу и пр.

4-а група: ⊥–|–⊥–|⊥–: òку-укòту-òчи, ỳшу-ушòту-ỳши, зѣ̀рну-за̥рнòту-зѣ̀рна̥; тука се отнасятъ още: ìаìци, дѣ̀рỳу, лàìну, гòỳну и пр.

5-а група: – ˋ| – ˋ – | – ˋ –: бичѐ-бичѐту-бичѐтḁ, тилѐ-тилѐту-тилѐтḁ, прḁсѐ-прḁсѐту-прḁсѐтḁ; тукъ се отнасятъ още: кунчѐ (отъ конецъ), гḁрчѐ, мумчѐ, дитѐ, гḁрнѐ, кифтѐ, шишѐ, лḁлѐ, тистѐ, врḁпчѐ, ќусѐ, исѐ, кḁфѐ (кафе), ѓубрѐ, кубѐ, кишѐ (кюше); ќе̥лѐ-ќе̥лѐту-ќе̥лà, вḁлмò-вḁлмòту-вḁлмà; брḁнѐ-брḁнѐту, прḁнѐ-прḁнѐту, клḁнѐ-клḁнѐту, спḁнѐ-спḁнѐту и пр.

Еднакво къмъ 1-а и 4-а група можемъ да отнесемъ: мòри-мурѐту, нѐбу-нибòту, пòли-пулѐту, рàму-рḁмòту, вр'àми-вримѐтà, срѐбру-срибрòту, злàту-злḁтòту и пр.

Членуваната множествена форма и на 5-тѣ групи е еднаква по ударение съ книжовната.

Ударението у глаголитѣ.

Ударението въ 1 л. ед. ч. сегашно врѣме (и бѫдеще) на книжовнитѣ окситонни глаголи и на всички прѣдложни глаголи отъ свършенъ видъ пада на първата начална сричка. На сѫщата сричка пада ударението и въ двѣтѣ повелителни форми (2 л. ед. и 2 л. мн. ч.) на всички прѣдложни глаголи, а и на непрѣдложнитѣ отъ I-о и II-о спрежение (по новобългарската дѣлба), срав. напр.:

а) плѐтḁ, чѐтḁ, прѐдḁ, клàдḁ, òрḁ, дѐрџḁ, тѐрпḁ, гѐрмḁ, кѐлнḁ, крàдḁ и пр.; дḁ зàплитḁ, дḁ дòчитḁ, дḁ дòнсḁ, ки зà'вḁнḁ, ки ѝспуснḁ, ки дòкḁрḁ, дḁ зàкḁрḁ, дḁ òдвиіḁ, дḁ òстḁнḁ, ки прѝстḁнḁ, дḁ сḁ òбуіḁ, дḁ сḁ òглидḁ, дḁ нàдуḁ, дḁ ѝздуḁ (да издоя), дḁ зàкḁчḁ, дḁ òткḁчḁ, дḁ зàбрḁдḁ, дḁ òдушḁ и пр.

б) зàплити-зàплит'ти, дòн'си-дòн'сити-дòнис'ти, зàвḁни-зàвḁн'ти, дòкḁрḁі-дòкḁрḁіти, зàкḁрḁі-зàкḁрḁіти-зàкḁр'ти, òдвиі-òдвиіти, пòкриі-пòкриіти, òткриі-òткриіти, нàдуі-нàдуіти, òдуши-òдуш'ти, ѝзури-ѝзур'ти и пр.; плѐти-плѐт'ти! òри-òр'ти, тѐрпи-тѐрпити, рѐчи-рѐчити, кàжи-кàжити-кàж'ти, мѐли-мѐл'ти, вàри-вàр'ти, нòси-нòс'ти, (х)рѝпни, рѝпнити, жѐни-жѐн'ти, мòли-мòл'ти, мѝни-мин'ти, 'òди-'òдити, дѐфчи-дѐфчити, кѐпи-кѐпити, лѐжи-лѐжити, гòтви-гòтвити, кѐрши-кѐршити, кѐрпи-кѐрпити, кòви-кòвити, и пр.

Ударението на всички останали думи и форми, а именно на двосложнитѣ сѫществителни отъ м. р. (съ изключение на о̀рли, пѐтли, ва̊нци, вра̀пци, ко̀нци, крѣсци, мо̀лци, сва̊тци, о̀вни, пурс́а̀к, по̀топ, о̀рих́-о̀рии, ра̥бу̂ш-ра̥бу̂ши, разбира се само въ тая имъ форма), на едносложнитѣ отъ ж. р., на всички многосложни сѫществителни, на всички прилагателни, числителни, мѣстоимения, глаголни форми (останалитѣ) и немѣняеми думи, е еднакво съ книжовното ударение и затова нѣма да говоря за него.

Форми.

Именни форми.

Сѫществителни и прилагателни.

И въ морфологично отношение нашиятъ говоръ прѣдставя смѣсь отъ елементи източно-рупски и балкански.

Членътъ у сѫществителнитѣ имена въ единствено число е *ъ* resp. *а̥* за мѫжки родъ (меки основи сѫ само пъ т́, кон, тиган́, краі и подобнитѣ нему; тѣ иматъ членъ ́а̥ resp. іа̥), *та* resp. *тъ* за ж. р. и *ту* за ср. р, а въ множествено число *-ти* за м. и ж. р. (за м. р. още и събират. *ту*) и *та* за ср. р. У прилагателнитѣ отъ м. р. ед. ч. членътъ, вслѣдствие на контракция на формата, е ä‿а̥. Членъ *т́а* за мн. ч. се явява само подъ ударение, а такъвъ е той у числителнитѣ отъ 4 нагорѣ,[1]) срав.:

Ед. ч.: мрас-мра̥зъ, бот-будъ, мет-мидъ; стол-сто̀ла̥, 'ол-'о̀ла̥, гроп-гро̀ба̥, чул́а̀к-чул́а̀ка̥; кон́-ко̀н́а̥, път́-път́а̥, зет-зѐта̥, цар-ца̀ра̥, учѝт́ел-учѝт́е̨ла̥, краі-кра̀іа̥, раі-ра̀іа̥; жа̥на̀-жа̥на̀та, върба̥-ва̥рба̀та̥, мла̀дус-мла̥дустъ; сѐлу-с́е̨ло̀ту, дитѐ-дитѐту; б́ал-б́а̀л́ḁ̈а, дрът-дърт́ḁ̈а, цал-ца̀л́ḁ̈а, ваш-ва̀шḁ̈а, бръс-бърѕḁ̈а, ива̀нуф-ива̀нувḁ̈а.

Мн. ч.: стуло̀и-стуло̀іти-стуло̀іту, 'уло̀и-'уло̀іти-уло̀іту, ден-динѐту, кон-кунѐту; жѐни-жинѝти; с́е̨ла̀-с́е̨ла̀та̥, свѝнта̥-сѝн́ḁ̈ата̥, мумчѐта̥-мумчѐта̥ата̥; двѐти, трѝти, читирт́а̀, питт́а̀, диситт́а̀, стут́а̀.

[1]) Срав. Das Ostbulg., стр. 200 (Formen, 1), стр. 236 (Masculina, в); Сливенскиятъ говоръ (Мсб. XVIII), стр. 517; Говорътъ въ Конопчии, стр. 409 (3).

Сравни още· ко̀чѫ му рикѫ̆л; вѫлкѫ дзьапнал; ко̀чѫ сѫ истѫписѫл; кѫтѫрѫ му казва; вѫлкѫ сѫ приготвьувѫ (Търн.-Сейменско, Мсб. XVIII, стр. 223).

Редовно окончание за множествено число на имената отъ м. и ж. родъ е *и*. Отъ това правило, съгласно съ редукцията на гласнитѣ, не се изключватъ имената, които въ ед. ч. окончаватъ на *-ан, -ар, -аі, -ач, -ен, -ел, -еі, -ср, -ун, -ул, -ур, ин, -ир, -ил,* нито пъкъ миналото причастие на *-л* (бил-били, 'ўдил-ўдили, рикъл-рикли, душъл-душли). Ще спомена още окончанията -ишта resp. -ишта и *-'а* (събир.): плет-плитишта, грат-градишта, д'ор-д'оришта; улува, гарчула, бустана, васула. Двойственото число съвършено е изчезнало отъ говора, ако, разбира се, не смѣтаме за остатъци и за аналогия отъ него ония множествени форми на *-а* resp. *'а*, които и въ книжовния езикъ се употрѣбятъ слѣдъ количествени числителни.[1]) Срѣщу старобългарскитѣ двойни форми: ржцѣ, нозѣ, колѣнѣ, раменѣ, крылѣ, които въ книжовното нарѣчие служатъ за множествено число, у насъ се употрѣбятъ правилнитѣ множествни форми: ръки-ракити, ноги-нугити, кул'на-кул'ната, рамина-раминатa, крила-крилата[2]) Въ една приказка чухъ да се употрѣбя кракити вм. нугити („нету роклити й згнили, нету кракити"), — явна аналогия споредъ ракити.

Отъ казаното за члена се разбира, че не се прави разлика между именителна и винителна падежна форма. Отдѣлна винителна форма (= стб. род. форма) нѣматъ и собственитѣ имена отъ м. р.: питам Иван; кажи на Йван да доди; викна ли Тодур ил' ни си? откради ут Тодур; ўдари Кол'у.[3])

Много рѣдко се срѣщатъ въ разговорната рѣчь остатъци отъ старитѣ падежни форми. Покрай всеизвѣстнитѣ одраки, сношти, отбѣлѣзълъ съмъ си още: кръстуму (седнити кръстуму, т. е. по турски), крастумпът', одуши (о доушѣ = задушница: ф събута к'аа одуш'ту), рода (рода сми resp. руднина сми), нъшти и понашти (нъшти литй-ден'а ѩсну; понашти си даідо).[4]) Много по-често се срѣщатъ такива остатъци въ пѣснитѣ, срав.:

труйца брата града градйа; нейгу тўр'ти в града гул'ама! уброни сълзи, сълзи ду земи; гўргул' са чудум

[1]) Срав. Das Ostbulg., стр. 246 (10).

[2]) Срав. Das Ostbulg., стр. 244 (7, Fem.) и бѣлѣжка 18 на стр. 20 отъ тая работа.

[3]) Срав. Сливенскиятъ говоръ (Мсб. XVIII), стр. 516.

[4]) Срав. Das Ostbulg., стр. 236 (Masculina, a) 241 (Feminina).

чу̀диши; нимо̀і са̥ ни̇кнум уни̇кнуваі̥! ви̇кавк сми гла̀си ни чу̀ли; тӣ си на̥ ма̀іци ду̀маа̥; іа да̥ излӑним спурти̇ Стуи̇ан мла̀да̥ ваі̥во̀да̥! да̥ли гу зо̀ба̥ ни зо̀биш? Ирин поп ду̀ма̥ крал' Ми̇л'у: „ка̥лѐсваі̥, Ми̇л'у, ка̥лѐсваі̥ ба̀штина̥ ро̀да̥ і ма̀ічина̥!“ крал' Ми̇л'у ни̇кнум уни̇кна̥л; та̥га̀ф са̥ ви̇к'ум извика̥л; ф Ста̀мбула̥ гра̀да̥ гул'а̀ма̥; си̇чката̥ сва̀та іумӗрси (облажи); да̥ си кръсти б'а̀ла̥ Бо̀га̥ (Ил. сбор., № 53) да̥ му ло̀ва̥т дрѐбна̥ ло̀ва̥, дрѐбна̥ ло̀ва — іаребици. (Ил. сбор., № 54); ки гу да̀ра̥ дубра̀ да̀ра̥, дубра̀ да̀ра̥ ду три т'ва̀ра̥ (Ил. сбр., № 54); чи си и̇ма̥л инна̀ си̇на̥, инна̀ си̇на̥, дубра̀ си̇на̥, зла̀тнумко̀са̥, шѐстумпръста̥ (Ил. сбор., № 55); инно̀ дърву, ни̇штум дърву (кава̀ково дърво, кава̀къ); гра̀дум по̀рти пута̥нт'а̀ли (Ил. сб., № 58); са̥ма̀ мума̀ гра̀да̥ гра̥ди̇ (или гра̀дум гра̥ди̇), на̥ срѐба̥рна̥ сто̀ла̥ сиди̇ (Ил. сб., № 58); на̥ рет рѐдум на̥ридѐни (Ил. сб., № 59); били̇ла̥ мума̀ тѐнки да̀ри; па̀са̥л чуба̀н сиву ста̀ду пукра̥і ти̇ха̥, б'ал Дуіна̀ва̥; ни за̥гл'а̀ва̥і го̀ри, доли, до̀ри, до̀ли — о̀вчум по̀ли.[1])

Мѣстоимения.

Лични мѣстоимѣния. Личното мѣстоимение за 1-о л. ед. ч. гласи *іа*, покрай което по-рѣдко се употрѣбятъ още ıас и ıази resp. ıазика̥: и ıа ки до̀да̥; ıазика̥ нѣли ка̥зу̀ва̥х![2]) По аналогия на 1. л. твърдѣ често покрай ти се говори тис, ти̇зи, ти̇зика̥. Формитѣ за 1. л. и 2. л. мн. ч. сѫ стегнати, а именно тѣ гласятъ: нӣ и нē за 1. л. и вӣ за 2. л. Пълната винителна форма за 1. л. ед. ч. гласи мѐни, а за 2. л. тѐби. Сѫщитѣ форми служатъ и за дат. падежъ (мѐни ми да̀даа̥ л'а̀п; тѐби ка̥зу̀а̥т!), защото, поради редукцията на ѣ е станало изравнение. Но можемъ да прѣдполагаме, че тѣ сѫ винителни, защото и въ мн. число за дат. падежъ служатъ винителнитѣ форми на̀зи, ва̀зи (на̀зи ни ка̥за̀а̥; ва̀зи ви ка̥зу̀а̥т, па̥ вӣ . . . !). Скратенитѣ форми за дат. п. ед. и мн. ч. гласятъ: ми, ти, ни, ви, а за вин. пад.: ма̥ (мѧ), та̥ (тѧ), на̥ (ны), ва̥ (вы). По аналогия

[1]) Въ една пѣсень чухъ да се употрѣбя dat. вм. acc: ки̇да Стуіа̀ну да трѣса | Има ли ту̀ка Стуіа̀ну затъ̀р̥ен?
[2]) Срав. Das Ostbulg., стр. 247 (1. Pronomina Personalia, 1).

на ѭзика, тѝзика, формитѣ мѐни, тѐби сѫщо се срѣщатъ съ частица -ка.[1])

Третоличното мѣстоимение гласи за м. р. ед. ч. тоі, за ж. р. — т'а, за ср. р. — то и тоі (Кòл'ту л'ӓа на клàінца? — тоі ми-та = то ами; и тоі са качѝлу; нē т'оіа рàбута, тоі са вѝка.[2]) Дат. и вин. пад.[3]) ед. ч. за м. и ср. р. и дат. пад. за ж. р. гласятъ както въ книжовното нарѣчие, а вин. пад. за ж. р. гласи: неі resp. нѐхи-нех' и съкратено аа и а resp. а,[4]) срав.:

неі біі, сѐтни негу! при неі дуідо́ и сѐдна; та па при нѐхи утѝшал; турнàл бъчуіти на нѐхи; и тоі са качѝл на нѐхи; нех' ку зѐми, шта му‿а прѝлика; с'àкуі чул'àк ни мòжи д'ѝди при нех'; Иван аа бах'тà; тоі а у̀трѐпа ут лабу̀т; штò‿а бах'тà бре?

Че формата нѐхи resp. нех' не е винителна а дателна, показватъ не само съсѣднитѣ рупски говори, гдѣто тя е твърдѣ обикновена,[5]) но и такива примѣри изъ нашия говоръ, гдѣто срѣщаме употрѣбена въ служба на вин. пад. и дателната форма нѐму. Ето такива примѣри:

Питкàна на Кусàр ваівòда, т'а на нѐму праду̀ма; та на нѐму с'ӓа винчàли.

Въ им. п. множествено число по аналогия на формитѣ отъ 1. и 2. л. се е образувала и за 3. л. форма тӣ,[6]) а формитѣ за дат. и вин. пад. сѫ еднакви съ книжовнитѣ, само че вмѣсто съкратената дат. форма *им* по-често се чуе форма *іми* (Казàх'ти ли‿іми? — Нӣ‿іми казàіми). Тая форма *іми* не е нищо друго освѣнъ общорупската *хми.*[7])

Отъ възвратното мѣстоимение сѫ познати само скратенитѣ стб. форми сѧ и си, отъ които първата гласи са resp. сѫ, а пълната форма себе, която се употрѣбя въ книжовния

---

[1]) Срав. Das Ostbulg., стр.: 248 (4, 5).

[2]) Срав.: тоі нѫште вратà не отвàрьа (булчето) (Хаск., Мсб. VII, Нар. ум., стр. 88).

[3]) Като е дума за вин. пад., за неизлишно смѣтамъ да забѣлѣжа, че както въ нашето село така и въ околнитѣ вмѣсто скратената винителна форма *го* (за ср. р.) не се употрѣбя свойствената на павликянското и шуменско нарѣчия форма *и*, произлѣзла отъ стб. форма ѥ (срав. Книжн. и езикътъ на банат. българи, стр. 425, и Das Ostbulg., стр. 212, точ. 5 и стр. 249, точ. 7). Примѣритѣ за това мѣстоимение въ №№ 57 и 61 на Илиевия сборникъ стоятъ уединено само въ тия пѣсни.

[4]) Срав. Das Ostbulg., стр. 192 (4, а) и 250 (10).

[5]) Срав. Das Ostbulg., стр. 250—251 (11).

[6]) Срав. Das Ostbulg., стр. 251 (4).

[7]) Срав. Das Ostbulg., стр. 251 (12).

езикъ, се замѣня винаги съ пълната винителна форма отъ личното мѣстоимение, срав. напр.:

Па гу мѐтна зат нѐгу си, зат нѐгу си — на Іурдàна (Ил. сб., № 53); 'върл'ам зат мѐни си, 'върл'аш зат тѐби си, 'върл'а зат нѐгу си (нех' си).

Показателни мѣстоимѣния. Показателнитѣ мѣстоимення у насъ сѫ формитѣ тоя-оня, тая-оная, това-онова, тия-ония, слѣдъ като сѫ станали въ тѣхъ фонетични промѣни. Ето какъ гласятъ, стегнати и не стегнати, мѣстоимения:

ед. ч. { тō (тòа), тā (тàа), тва. нō (нòа), нā (нàа), нва. мн. ч. { т'ā̈ (т'ā̈а). н'ā̈ (н'ā̈а).

Вторитѣ форми показватъ далечни прѣдмети и съотвѣтствуватъ на подобни форми въ източно-рупскитѣ говори,[1]) срав.:

па зѐми н'ā̈ бʼали бакъри! ф нā нѝва паднà; іа ги прѐгнах' ф нā кулà; іу тā ми гурà зилѐна; Стуіàн кату сагледа нвà мàлу прус'ачи; на н'ā̈ ми іòлан дрỳмишта; тā нъш ки дòди; да а такъф нō чул'ак да ма земи! и нō сандък утѝва при нѐгу; да на прикàраш приз мурѐту уд нā старнà; бàбо, іа нā мумà к'аа зѐма; ку моіш да земиш нвà дърỳу? да кàжити на нвà мумчѐ; іàдини и пѝіни ду нō краі; омиі ги т'ā̈ ръки; и тō чул'ак ки дòди.

Покрай н'ā̈ (н'ā̈а) се употрѣбя по-рѣдко и ун'ā̈ (ун'ā̈а). Тука трѣбва да забѣлѣжа, че вмѣсто дума зàвчера се употрѣбя òндѐн и нòдѐн. А показателното мѣстоимение свà, което срѣщаме 3 пѫти въ пѣсень № 54 отъ Илиевия сборникъ, е характерно само за пѣсеньта, защото въ разговорната рѣчь го нѣма.[2])

Притежателни мѣстоимения (resp. прилагателни). Отъ притежателнитѣ мѣстоимения ще спомена само: мòіу, т'òі-т'òіа-т'òіу-т'òи, нèѐн (нèан), т'аѐн (т'аан)-т'аіна-т'аіну, нàшу, вàшу, с'òіу. Т'оі-т'òіа-т'òіу-т'òи[3]) сѫ

[1]) Срав.: Das Ostbulg., стр.: 252 (2) и 254 (6). Срав. още: от са срана морето грат лети, от на страна морето сньаг лети (Харманл., Мсб. II, Нар. ум., стр. 222); и нва си дьатепце испусна (Хаск., Мсб. VII, Нар. ум., стр. 82); фѫф нае горà зелена, фѫф нова поле широко (ib., стр. 83); кам нае горà зелèна (ib., стр. 85); бре ньае бьали кѫлжпи, бре ньае царски суфарні (ib., стр. 86).

[2]) Срав. Das Ostbulg., стр. 252 (2).

[3]) Срав. тòітѫ и мàікѫ зναіницѫ (Ст.-Загорско, Мсб. 16—17, Нар. ум., стр. 99); и тòіа Тòіна-Тудòра, тьа при двамѝна игрàи (Бургазко, Мсб. IV, Нар. ум., стр. 18); и тоіте тепки дарувс (ib, Мсб. X, Нар. ум., стр. 29).

настанали въ такъвъ видъ по аналогия на мої, мòіa, мòіу, мòи; нèeн и т'äeн вслѣдствие на редукция сѫ се измѣнили така, а мòіу (resp. тòіу), нàшу, вàшу, с'òіу сѫ настанали по аналогия на притежателнитѣ прилагателни като ивàнуў, пѐтруў, тàт'уў, дàдуў, ўічуў и пр.

Въпросителни мѣстоимения. Отъ въпросителнитѣ мѣстоимения ще отбѣлѣжа чйeн, чйінa, чйіну, чйіни, настанали отъ чий, чия, чие, чии по аналогия на нèeн, нèінa, нèіну, нèіни resp. т'äeн, т'äінa, т'äіну, т'äіни и къф, ква, къу(и ко), кви, настанали отъ какъвъ, каквà, каквò, каквй, като имъ изпаднала началната сричка -ка. Покрай коè често се употрѣбя кувè, а покрай къу resp. ко — кaкò.

Неопрѣдѣлени мѣстоимения. Покрай неопрѣдѣлителното мѣстоимение за мн. ч. сички се употрѣбя и сйчaнки: сйчaнкити дa дòaт (дойдатъ). А мѣстоимението све (Ил. сб., №№ 57 и 61) не е свойствено на разговорната рѣчь, а само на пѣснитѣ.[1])

Глаголни форми.

Старата инфинитивна форма е изчезнала изъ говора съвършено, безъ да се запазятъ даже ония остатъци, които срѣщаме въ рупскитѣ и балканскитѣ говори и които сѫ минали и въ книжовния езикъ. Така у насъ сѫ твърдѣ обикновени изрази като: моіш ли дa дòдиш? моіш ли‿a (да) гу пусрешниш? нимò сa іaдòсувaі, нимòі сa б'äлу прим'äнувaі и кàмaтну привърѕувaі, нимòі сa нйкнум унйкнувaі, сaдè ми нимоі кaлèсувaі сестринити си мумчèтa, нимò гу àлaі, стйгa іäш, стйгa чèти, нимò си йгрaі, нимò сеі, (нимòі, нимò = недѣй). И тъй усѣчената инфинитивна форма у насъ се изразява съ опрѣдѣленъ глаголъ въ изявително или повелително наклонение. По сѫщата причина нѣма форми и за неопрѣдѣлено бѫдеще врѣме.

Спрежението на глаголитѣ въ проститѣ врѣмена върви почти тъй, както и въ книжовното нарѣчие. Отликитѣ сѫ тѣзи:

---

[1]) Срав. Das Ostbulg., стр. 256 (5: 1).

1) Ударенисто въ 1. л. ед. ч. сегашно врѣме (и бѫдеще) на окситоннитѣ глаголи и на всички прѣдложни глаголи отъ свършенъ видъ, както и въ двѣтѣ повелителни форми (2. л. ед. и 2. л. мн. ч.) на всички прѣдложни глаголи, а и на непрѣдложнитѣ отъ I и II спр. (по новобългарски) е отметнато назадъ. По тая причина основитѣ за 2. л. мн. ч. на повел. наклонение сѫ изравнени. Примѣри и за двата случая (1. л. ед. ч. сег. вр. и повел. накл.) наведохъ въ отдѣла за ударението (вж. погорѣ.[1])

2) Съгласнитѣ прѣдъ окончанието за 1. л. ед. ч. и 3. л. мн. ч. сегашно врѣме на глаголитѣ отъ III и IV класъ сѫ винаги твърди, напр.: мѐла-мелът, търпа-тарпът, вàра-варът, нòса-нòсат, мòла-мòлат, гòра-гурът, òда-òдат, прàва-прàат и пр.[2])

3) 1. л. множ. число сегашно врѣме на нѣкои глаголи отъ III класъ свръшва на *-м* и *-ми* или само на *-ми*: мѝим, знàим-знàіми, п̓àим-п̓àіми, бѝим-бѝіми, (дòим-дòіми), кòпами, ѝграми и пр.[3])

4) Глаголитѣ **знати, копати, играти, хвалити, мотати, люлѣти, живѣти** и **спати** гласятъ въ сегашно врѣме така: знъм, знаіш, знаі, знàіми, знàіти, знàат; кòпам, кòпаш, кòпа, кòпами, кòпати, кòпат; ѝграм, ѝграш, ѝгра, ѝграми, ѝграти, ѝграт; пѝкам, пѝкаш, пѝка, пѝками, пѝкати, пѝкат; 'вàл̓ам, 'вàл̓аш, 'вàла, 'вàл̓ами, 'вàл̓ати, 'вàл̓ат; мòтам, мòташ и пр.; л̓ỳл̓ам, л̓ул̓аш и пр.; жѝва, живѝш, живѝ, живѝм, живѝти, живът; спѝіа, спиш, спи, спим, спѝти, спът.[4])

5) Окончанията за 1. л. ед. ч. и 3-тѣ лица множ. число на аориста и имперфекта споредъ казаното за звуковетѣ *а, о, х* сѫ се измѣнили въ такъвъ видъ: -àх′ resp. -ах′ и -х′, -àіми resp. -аіми и -іми, -àх′ти resp. -ах′ти и -х′ти, -àа (ā) resp. -аа (ā) и -а, или пъкъ изчезва, срав.:

Аористъ: плèтах′-плèтаіми-плèтах′ти-плèтаа (плèтā); урах′-урàіми-урàх′ти-урàа (урà); смил̓àх′-смил̓àіми-смил̓àх′ти-смил̓àа (смил̓à); пих′-пѝіми-пѝх′ти-пū; вѝкнах′-вѝкнаіми-вѝкнах′ти-вѝкнā (вѝкнаа); 'ỳдих′-ỳдиіми-ỳдих′ти-ỳдū (ỳдиа); глидàх′-глидàіми-глидàх′ти-глидàа (глидà); таркал̓àх′-таркал̓àіми-

---

[1]) Срав. Das Ostbulg., стр.: 261—262 (Präsens, a) 258 (a, b), 260 (3).
[2]) Срав. Das Ostbulg., стр.: 201 (6), 259 (1), 261—262 (a).
[3]) Срав. Das Ostbulg., стр. 262.
[4]) Срав. Das Ostbulg., стр. 262.

тарка̥ла̀х'ти-тарка̥ла̀а̥; ба̀х'-ба̀іми-ба̀х'ти-ба̀а̥ (ба̄); ни-шта̀х', ни-шта̀іми, ни-шта̀х'ти, ништа̀а̥.

Имперфектъ: плита̀х'-плита̀ши-плита̀іми-плита̀х'ти-плита̀а̥ (плита̄); ура̀х'-ура̀ши-ура̀іми-ура̀х'ти-ура̀а̥ (ура̀); мила̀х'-мила̀ши-мила̀іми-мила̀х'ти-мила̀а̀ (мила̀); пѝих'-пѝиши-пѝиіми-пѝих'ти-пѝюа̥; да̥ вѝкних', да̥ вѝкниши, да̥ вѝкниіми, да̥ вѝкних'ти, да̥ вѝкнаа̥; ѐдих'-ѐдиши-ѐдиіми-ѐдих'ти-ѐдаа̥; глѐда̥х'-глѐда̥ши-глѐда̥іми-глѐда̥х'ти-глѐдаа̥; тарка̀ла̀х'-тарка̀ла̀ши-тарка̀ла̀іми-тарка̀ла̀х'ти-тарка̀ла̀а̥; ба̀х-ба̀ши-ба̀іми-ба̀х'ти-ба̀а̥; ни-шта̀х', ни-шта̀ши, ни-шта̀іми, ни-шта̀х'ти, ништа̀а̥.

Аористни форми на *-ох* иматъ глаголитѣ: дуа̀да̥м (дохождамъ), вѝда̥ и наіда̥ (намирамъ). Глаголътъ дуа̀да̥м има три вида аористни форми, а вѝда̥ и наіда̥ иматъ по два вида. Ето формитѣ:

дуа̀да̥м: а) дуідо̀х'-дуідо̀-дуідо̀іми-дуідо̀х'ти-дуідо̀а̥ (дуідо̄); б) да̥ідѐх'-да̥ідо̀-да̥ідо̀іми-да̥ідох'ти-да̥ідоа̥; в) дуідѐх'-дуідѐ-дудѐіми-дуідѐх'ти-дуідѐа̥ (дуіде̄).[1]

вѝда̥: а) видо̀х'-видо̀-видо̀іми-видо̀х'ти-видо̄; б) вида̀х'-вида̀-вида̀іми-вида̀х'ти-вида̀а̥;

Сѫщо така има аористъ и глаг. наіда̥.

Аористнитѣ форми отъ глагола пѣти гласятъ: пиіа̀х'-пиіа̀-пиіа̀іми-пиіа̀х'ти-пиіа̀ (пиіа̀а̥). Глаголитѣ знати и бъти иматъ за аристъ и имперфектъ едни и сѫщи форми: зна̀их'-зна̀иши-зна̀иіми-зна̀их'ти-зна̀іа̄, ба̀х'-ба̀ши-ба̀іми-ба̀х'ти-ба̀а̥.

Причастие. Отъ причастията имаме дѣйствително причастие за минало свършено и несвършено врѣме на *-л* и страдателно причастие за минало врѣме на -н и на -т вмѣсто -н, срав:

бил каза̀л д'ѝдим, ма̥ н'а̀ма̥ д'ѝдим; рѐка̥л да̥ до̀ди ф сѐлу‿і душъл; упѐка̥л ра̀бут'та̥; упѐкла̥ л'а̀ба̥ и за̥нѐла̥ на̥ кърḁ; дунѐла̥ л'ап и принѐла̥ да̥‿ідът; вѝка̥ш (казвашъ) да̥ ни‿ӯра̀л, ми ко ка̀ш' да̥ праі? про̀се̥л житу и на гръп гу но̀се̥л; нусѝл гу две гудѝни; ништѐм кӯпе̥ну; ідѐш ли пѐка̥на̥ ца̀руіца̥? ӯса̀ка̥на̥ курѝіа̥ (гора); ра̥са̀ка̥н з'ба̥лтѝіа̥; ни си бѝіе̥н га̀чи? ут ла̀ни ни си мѝіе̥н! тоі бил жѐн'е̥т, па̥ іа ни знъм![2]

---

[1] Срав. Das Ostbulg., стр. 265 (dojdéhme, Bun. His.).
[2] Срав. Das Ostbulg., стр. 273 (1, 2).

Спомагателенъ глаголъ. За спомагателенъ глаголъ при образуване на бждеще врѣме и на условно сегашно и минало служи глаголътъ шта, който има два вида форми — едни за положителна, други за отрицателна форма:

За положителна форма: сег. вр. 1., 2. и 3. л. ед. и мн. ч. к'и (редуцирано к'е) resp. к'; мин. несвър. вр. к'ăх', к'ăши, к'ăіми, к'ăх'ти, к'ăа̥; мин. свърш. вр. к'ăх', к'а, к'ăіми, к'ăх'ти, к'ăа̥; мин. дѣйств. прич. к'ал, -ла̥, -лу, кăли.

За отрицателна форма: сег. вр. ни-штà, ни-штеш, ни-штè, ни-штем, ни-штèти, ни-штът, (за 1. л. ед. бжд. вр. служи ни-ште; и едната и другата форма слѣдва винаги съюзътъ да); мин. несвър. вр. ни-шт'ăх', ни-шт'ăши, ни-шт'ăіми, ни-шт'ăх'ти, ни-шт'ăа̥; мин. свърш. вр. ни-шт'ăх', ни-шт'ă, ни-шт'ăіми, ни-шт'ăх'ти, ни-шт'ăа̥; мин. дѣйств. прич. ни-штàл, -ла̥, -лу, -ли.

Все за отрицателна форма служи и глаголътъ н'àма̥ (нàма̥ши, нàма̥лу) съ да.

Въ пѣснитѣ за положителна форма по-често служатъ формитѣ: шта̥, ште, шт'ăх' . . ., шт'ал . . . Все за сжщата форма въ разговорната рѣчь напослѣдъкъ се разпространяватъ: жда̥, жа̥, шта̥, отъ околнитѣ села, гдѣто тѣ сж по-чести.

Примѣри за к'и, к'ăх . . ., к'ал . . .: ки вăіш, ки вăіш! ки си за̥в'ăіш главàта̥! ду пет дèн'а̥ ли ки жива̥, ду колку . . .! коі ки та̥ бии? к'ида̥, ки дòда̥, ки нàпра̥а̥, ки дòн'са̥, ки са̥‿ўмòриш; за̥ млòгу ли к'ăа̥, за̥ мàлку ли к'ăа̥ — ни знъм; куй к'ѝдат, куй ки дòа̥т? ки са̥ сбùіми; к'ăі да̥ сàб'ера̥ житòту; к'ăши д'иди, па̥ ни фтиди; к'а да̥ дòди; к'ăіми да̥‿ўрèм; на̥ кѣра̥ к'ăли да̥‿ідът; г'оі к'ăа̥ да̥ гу 'вàна̥т.[1])

Неизмѣняеми думи.

Покрай нарѣчия, общи на повечето български говори, у насъ срѣщаме и такива:

а) за начинъ: ма̥лчишкàта̥, пла̥чишкàта̥, та̥рчишкàта̥, правишкàта̥, сидишкàта̥, лижишкàта̥, 'удишкàта̥, слипишкàта̥, па̥сишкàта̥ и пр. вмѣсто книжовнитѣ на -ом; ѩку (твърдѣ, много), напр. (нѣ ѩку дòл'ен; ѩку, ѩку да̥ ни са̥ за̥кàча̥ш!).[2]) Отъ нарѣчието как, съединено

[1]) Срав. Das Ostbulg., стр. 268 (Futurum, 2).
[2]) Ср. Das Ostbulg., стр. 274.

съ спомагателния глаголъ *е*, се е образувало, както и въ наречието на павликянитѣ, нарѣчие кạкѐ,[1]) което изгубило първата сричка ка, по аналогия на мѣстоименията какъвъ, каква, какво, какви (късф, ква, къу-ко, кви), та се срѣща въ видъ ке: тạка̀, ми кѐ? к̓йдиш, кѐ ништеш? кѐ д̓йди? Съ членъ то това нарѣчие се употрѣбя вмѣсто съюзи както, откакто: кѐту фтйди, ни сạ вържạ; кѐту сми сạ збрали ту̀кạнạ, дạ зạлитѝ. Редомъ съ ке, кету се употрѣбятъ и кък, къкту.

б) за врѣме: нѐскạ (дьнь-сь-ка), нạштѐскạ, л̓а̀тускạ зимо̀скạ (по аналогия на първото),[2]) про̀л̓ęт (сжщ. и нарѣч.), ѐс̓ęн (сжщ. и нарѣч.), ла̀ни-л̓а̀ту, ла̀ни-ѐс̓ęн. Л̓а̀тускạ, зимо̀скạ, про̀л̓ęт, ѐс̓ęн сж нарѣчия за минало и бждеще врѣме, а нạштѐскạ само за минало. Други нарѣчия: вѐчạру, у̀тр̓ęну.[3])

в) за мѣсто: у̀нѐтри-внѐтри-нѐтри-внѣтри; дилѐчи-дạлѐчу,[4]) уццѣди (отсамъ)[5])

Покрай съюза кога-когато имаме съкратено га-гату (га̀ к̓йди? га̀ ки до̀ди? га вдйіми нạ кърạ; га̀ту до̀ди, тạга̀вạ); покрай за да имаме зам дạ (зам дạ до̀ди; зам дạ ни ста̀вạ).[6])

Срѣщу прѣдлогъ къмъ (на) се употрѣбя нạх́: утва̀вạм нạх́ къшти; нạх́ кạдѐ к̓йіти ̓ạ ги пạсѐти?[7])

---

[1]) Срав. книжн. и ез. на банат. бълг. (Мсб. 16—17), стр. 426.
[2]) Обратна аналогия: покрай тạа̀ зѝма срѣщаме тạа л̓а̀ту.
[3]) Покрай дубрутру имаме до̀брувѐчар.
[4]) По аналогия на близу.
[5]) Ср. Das Ostbulg., стр. 275.
[6]) Ср. Das Ostbulg., стр. 202 (8).
[7]) Ср. Das Ostbulg., стр. 276.